

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Judbydelseskrift

til

den offentlige Examen

i

Frederiksborg lærde Skole

i Juli 1849.

- I Værebog i den evangelisk-christelige Religion af L. de Richelieu, Adjunct. 1ste Hefte.
- II. Skolebestemmelser for Skoleaaret 1848—1849 af Dr. Flemmer, Præsident og Skolens Rector.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. C. Scharling.

Lærebog

i

den evangelisk-kristelige Religion,

første Hefte,

af

L. de Richelieu,
Afdjunkt.

Forord.

Nærværende Prøve af en Lærebog i den evangelist-christelige Religion skal Forf. tillade sig at ledsage med nogle Bemærkninger.

Som Lærer i Religion ved denne Skole har Savnet af en brugbar Lærebog for de høiere Classer været mig meget føleligt. Om endeel af det, der kunde indvendes mod den her tidligere, og tildeels endnu, brugte Bog har jeg i et for et Par Aar siden herfra udgivet Program havt Leilighed til at gjøre nogle Bemærkninger. Da jeg mere og mere folte mig ude af Stand til med Held og Lyft at benytte denne Bog, har jeg i de to sidste Aar tildeels hjulpet mig med at dictere Paragrapher, som da ere blevne lagte til Grund for den mundtlige Gjennemgang og den selgende Examination. Det er endeel af det paa denne Maade fremstaaede Arbeide, som gjennemset og noget udvidet herved forelægges Sagkyndige til Bedømmelse.

Om den almindelige Plan for dette Arbeide anseer jeg det for mindre nødvendigt at udtale mig, da den her meddeelte Prøve vel tør antages at være af et tilstrækkeligt Omfang, til at en Dom over Anlægget og Planens Heelhed derpaa kan begrundes. Det er derfor navnlig nogle Enkeltheder, paa hvilke jeg ønsker at henlede deres Opmærksomhed, som kunne være competente Dommere i Sagen.

Angaaende Valget af hvad der skal medtages ville Meningerne findes meget deelte. Ikke blot ville Nogle ansee det for overflødig at omtale Udskilligt, som Andre ikke gierne ville savne; men Meget vil En maaskee have overladt den mundtlige Forklaring, medens en Anden vil have det særskilt bemærket i

Bogen. Ligesaa vanskeligt som det ofte er at blive enig med sig selv om, hvad man vil medtage eller udelade, ligesaa umuligt er det i denne Henseende at gjøre Alle tilpas; og Spørgsmaalet vil ikke sjelden reducere sig til en Smagsag, hvorom der som bekjendt ikke kan disputeres. Færdeleshed vil man maaskee finde det urigtigt, at en kirkehistorisk Indledning er medtagen, eller at den er medtagen netop i den Form og det Omfang, som det her i Proven er skeet. Men jeg har optaget den i den Erkjendelse, at Underviisningen i Religion i de høiere Classer ikke kan undgaae ved mange Leiligheder at komme ind paa et historisk Gebeet, og at det derfor er rigtigst paa eet Sted at give en samlet Dversigt over Saameget af Kirkehistorien, som er nødvendigt. Paa denne Dversigt kan man da senere ved given Leilighed sette sig. At Noget maaskee er forbigaaet, som burde findes, og Noget optaget, som kunde undværes, vil jeg være meget villig til at indromme; men da jeg ikke kan tænke mig den historiske Deel af Indledningen, ligesaa lidt som noget andet Stykke af Bogen, benyttet uden omhyggelig mundtlig Udvikling fra Lærerens Side, bliver Spørgsmaalet om det trykte Quantum maaskee mindre betydende, saalænge ikke noget Væsentligt findes udeladt. I Fremstillingen af de historiske Forhold og Facta har jeg i mange Tilfælde meget neie kunnet følge M. Mørk Hansens populære Kirkehistorie, hvilket jeg troer her udtrykkelig at burde bemærke.

Angaaende nogle Punkter af den meddeelte Prøve maa jeg tilstaae, at jeg ikke i den Grad har kunnet frigjøre mig for Paavirkning af fremmed Autoritet, at jeg allevegne har kunnet udelade, hvad jeg egentlig ansaae for unødvendigt, men hvad det nu engang er blevet Skik at medtage. Dette gjælder navnlig om Reviserne for de hellige Skrifters Authenti og deres Forfatteres Ariopisiti. Ligesaa stor Betydning som deslige Undersøgelser have for den theologiske Videnskab, ligesaa lidt betyde de i Grunden, naar de kun kunne meddeles i deres Re-

sultater, uden at den Bei kan oplyses, ad hvilken Resultaterne ere fremkomne. For dog at give Fremstillingen deraf nogen Betydning har jeg stræbt at gjøre Beviisførelsen saa fuldstændig, som det var muligt, og jeg har i denne Henseende benyttet P. C. Müllers christelige Apologetik, hvor vel Alt findes sagt om denne Gjenstand, hvad der populært lader sig sige. Et andet Punkt som jeg hellere havde udeladt, er den hele Beviisførelse for Guds Tilværelse, der forekommer mig lidt besynderlig midt i en Bog, hvor Troen paa Guds Tilværelse bestandig forudsættes.

Man finder i vore Lærebøger stadig den Skik til enhver Paragraph at føie en eller flere Anmærkninger, hvori Vigtigheden af en eller anden Kundskab, eller de gode Følger af en eller anden Dyd, eller de skadelige Følger af en eller anden Last udførligen fremsættes og bevises. Denne Maade at indskærpe Moralens paa forekommer mig ligesaa kjedelig som overflødig, navnlig i en Lærebog, der er beregnet paa de høiere Classer, hvor Disciplene altsaa allerede have gennemgaaet et Kursus i Religion og i Regelen ere confirmerede. Jeg har derfor slaaet en Streg over alle deslige Bemærkninger, som Læreren mundtlig kan gjøre, eller med Lethed lede Disciplene til selv at gjøre.

Med Hensyn til de anførte Skriftsteder skal jeg gjøre den Bemærkning, at jeg kun har optaget saamange, som jeg ansaae for nødvendige til at oplyse det i Paragraphen eller Anmærkningen udviklede, og at jeg ikke, saaledes som det i flere Lærebøger synes at være skeet, har samlet endeel omtrent eensbetydende Skriftsteder, ligesom forat der skulde være Noget at vælge iblandt. Iøvrigt vil Enhver indrømme mig, at Valget af de meest passende Bibelsprog ofte er særdeles vanskeligt, især da mange af dem tabe meget af deres Betydning ved at udrydes af deres Forbindelse og Sammenhæng. Derjom Bibellærsningen kunde drives i det Omfang, som det i en lærd Skole var ønskeligt, var det maaskee det Rigtigste i en Lære-

dog blot at benytte de Skriftsteder, som lode sig optage i Texten, og da forevrigt veilede Disciplene til i Bibelen selv at eftersege *dicta probantia*. — Af de apokryphiske Bøger har jeg optaget nogle Steder, men, som Læseren vil see, aldrig for derpaa at støtte noget egentligt Beviis.

Under Udarbejdelsen af denne Prøve har jeg stræbt at benytte, hvad Godt jeg andetsteds kunde finde; den theologiske Læser vil finde Spor deraf. Jeg har ligeaa lidt efterstræbt en Originalitet, der i et Arbeide af denne Natur er af tvivlsomt Værd, som jeg har styet at gaae min egen Vej og bruge mine egne Ord, hvor jeg efter min bedste Overbeviisning fandt det nødvendigt. Hvorvidt jeg iøvrigt hermed, som i det Hele taget med dette Arbeide, har været heldig eller uheldig, maae Andre bedømme.

Enhver Sagkyndig og navnlig ogsaa mine Colleger ved de øvrige lærde Skoler vil jeg være særdeles takskyldig for enhver Bedømmelse af dette Prøvehefte, eller Bemærkning derom, som enten offentlig eller privat maatte blive mig tilstillet, og som jeg med al Samvittighedsfuldhed skal overveie og benytte, dersom dette Arbeide engang skulde udkomme fuldstændigt, hvad der kun vil see, dersom intet Bedre inden den Tid gjør det overflødig.

Frederiksborg den 6 Juli 1849.

Forfatteren.

Indledning.

A. Religion.

---

§ 1.

Religion er Menneskets Bevidsthed om høiere Væsners Tilværelse og Forhold til Verden. I denne almindelige Betydning omfatter Ordet ogsaa alle de hedenske Religioner; men naar vi tale om den sande Religion, forstaae vi derved den ved Guds Aabenbaring meddeelte, i den hellige Skrift nedlagte, i Kirken bevarede Kundskab om Gud og hans Villie. Den sande Religion er derfor ikke en blot Være, som Mennesket efter kortere eller længere Tid kan fuldkommen have tilegnet sig; men den er ogsaa et Liv og en Fordring til Mennesket. Derfor skjelner man mellem theoretisk og practisk Religion.

Rom. 11, 36: Af ham og ved ham og til ham ere alle Ting; ham være Ære i Evighed!

Anm. 1. Det er en naturlig Trang for Menneskene at have Religion; men den, hvortil de kunne komme ved Betragtningen af deres eget aandelige Væsen (Samvittigheden) eller af Naturen omkring dem, kan ikke indeholde Sandheden reen og fuldstændig, da hverken Samvittigheden eller Naturen i og for sig ere ufeilbare Veiledere, men ligesaavel kunne lede Menneskenes Tanker paa en urigtig Wei, som paa den rette. En

saadan Religion, som er begrundet i Menneskenes egne Betragtninger og Slutninger, kaldes naturlig Religion, og bærer allerede i sin Oprindelse Beviset for sin Upaalidelighed og Utilstrækkelighed.

Ann. 2. I Modsetning til de forskjellige ufuldkomne naturlige Religioner kalde vi den fuldkomne Religion den aabenbarede, fordi den af Gud selv umiddelbart er bleven Menneskene meddeelt, saa at den har den høieste Sandhed og Gyldighed. Al naturlig Religion er middelbart meddeelt af Gud, idet deels den religiøse Trang af ham er nedlagt i Menneskets Sjæl, og deels Naturen og Samvittigheden kun kunne vidne om Gud, fordi han ogsaa derigjennem vil aabenbare sig. Men først hvor Mennesket skuer Alting i Aabenbaringens Lys, faaer ogsaa Guds middelbare Vidnesbyrd sin rette Betydning og Opfattelse.

§ 2.

De Religioner, som ere byggede alene paa et naturligt Grundlag, kaldes *hedenske*. Det fælles Særkjende for dem er deres Sammenblanding af det Guddommelige og Naturlige (Pantheisme). Idet de dernæst betragte de enkelte Naturkræfter og Phænomener som Utrinnger af selvstændige guddommelige Væsener, fremkommer Polytheismen, Fleerguderiet, der deels forstyrrer det rette Begreb om Gud ved at dele det Udelelige, deels fremkalder et falsk Pligtbegreb og en usand Moral.

Ann. 1. Da de hedenske Religioner ere fremgaaede af Naturbetragtninger, antage de en forskjellig Charakter hos de forskjellige Folk efter disses Eiendommelighed og den dem omgivende Natur. De ere derfor Folkereigioner, og man kan sige, at Hædningerne danne sig Guder i deres eget Billede.

Ann. 2. I nogle hedenske Religioner anfaaes Striden mellem det Gode og Onde her i Verden begrundet i en evig Strid mellem det høieste gode og det høieste onde Ræsen. Efter

denne Lære, som kaldes Dualisme, gives der altsaa to høieste, lige mægtige, men mod hinanden fjendtlige Væsener.

Rom. 1, 22, 23: Der de sagde sig at være vise, bleve de Daarer, og forvendte den uforfrænkkelige Guds Herlighed til Lighed med et forfrænkligt Menneskes og Fugles og firbøddede Dyr's og Ormes Villedede.

§ 3.

Ved en Række af Aabenbaringer, lempede efter Menneskenes Fattesvne og Modtagelighed, forberedede Gud Aabenbaringen af den fuldkomne Sandhed i Christo Jesu; og Soderne vare det Folk, der skulde bevare Sandheden og Forventningen midt i det hedenste Mørke. I to Hovedpunkter adskiller Jødedommen sig derfor fra Hedenskabets: Troen paa een Gud (Monothetisme) og paa den forjættede Frelser. I Loven, hvis Hellighed indskærpedes ved den theokratiske Forfatning, havde Gud kundgjort Folket sin Villie; Propheterne vaagede over Lovens Overholdelse og aabnede Folkets Blik for Fremtidens Forjættelser.

Anm. I Jedefolkets særegne Bestemmelse som „Guds udvalgte Folk“ ligger tillige Grunden til den i Loven befalede strænge Adskillelse fra andre Folk, hvilket rigtignok undertiden udartede til Nationalstolthed og Ringeagt for andre Nationer.

§ 4.

Som den fuldkomne Religion er Christendommen Fuldendelsen af Guds Aabenbaring, og givne ikke ved noget Menneske eller nogen anden Skabning, men ved Guds eenbaarne Son, Jesus Christus. Medens de forskellige hedenste Religioner og Jødedommen tilhøre bestemte Nationer og bestemte Tider, henvender Christendommen som den fuldkomne aandelige Religion sig til alle Tider og Folk (Universalisme), og tilfredsstiller den religiøse Trang ved at føre Erkjendelsen fremad til Sandhed, Følelsen til Rjær-

lighed, Villien til Frihed. Saaledes bliver den i fuldeste Betydning ei blot en Lære, men et Liv og en Fortring.

Joh. 8, 32: I skulle kjende Sandheden, og Sandheden skal gøre Eder frie.

1 Joh. 4, 16: Gud er Kjærlighed, og hvo som bliver i Kjærlighed, bliver i Gud og Gud i ham.

Anm. Den muhamedanske Religion, stiftet af Araberen Muhamed i Begyndelsen af det syvende christelige Aarhundrede, er begrundet i jødiske og christelige Sandheder, blandede med en glødende orientalsk Phantasies yppige Billeder og sandfælige Forestillinger. Den anerkjender baade Jødedommen og Christendommen, men som ufuldkomne Aabenbaringer; den sande og fuldkomne Aabenbaring er givet ved Muhamed og indeholdes i Koranen. Lærens Hovedsum er, at Gud er een, og Muhamed er hans Prophet; Skjæbnen er uforanderlig og forudbestemt (Prædestination); Allahs hellige Magt tilintetgjør den menneskelige Frihed; og Paradisets sandfælige Glæder vente de Fromme.

§ 5.

Det sande Beviis for den christelige Læres Guddommelighed er Læren selv, dens Mandelighed, Hellighed og Kraft til at beherske og besjæle Mennesket, hvorfor ogsaa Paulus — Rom 1, 16 — kalder Jesu Evangelium „en Guds Kraft til Saliggjørelse for hver den, som troer.“ Dette kalde vi det indvortes Beviis. Men Jesus henviser tillige de Tvivlende til udvortes Beviser, hentede fra Propheternes Forudsigelser, Johannes den Døbers Vidnesbyrd og fra hans egne Gjerninger.

Joh. 7, 16, 17: Jesus sagde: Min Lærdom er ikke min, men hans, som mig udsendte. Dersom Regnen vil gjøre hans Villie, skal han kjende, om Lærdommen er af Gud, eller jeg taler af mig selv.

Anm. 1. Naar Jesus selv erklærer sig for Guds Son og Menneskenes Frelser, da er dette Vidnesbyrd sandt og troværdigt, fordi Guds Vidnesbyrd altid ledsagede ham i hans

Gjerninger og i de underfulde Begivenheder, som aabenbarede hans Samfund med Faderen; f. Ex. ved hans Fødsel, Daab, Forklarelse paa Bjerget, Korsfæstelse, Opstandelse og Himmelfart.

Joh. 8, 18: Jeg er den, som vidner om mig, og Faderen som sendte mig, vidner om mig.

Anm. 2. Et vigtigt og uigjendriveligt Beviis for Christi Læres Guddommelighed have vi endvidere i Kirkens Historie, der viser os Christendommen som en hellig, af Tiderne usvækket, Menneskeslægten forædlende Magt. Sædelighed og Kultur, Dplysning og Humanitet kunne alene trives, hoor Christendommen hersker; dens Mand gennemtrænger alle Forhold og giver saavel Familielivet som det borgerlige Samfundsliv et ædlere og hoiere Præg.

B. Den hellige Skrift.

§ 6.

Forat de af Gud aabenbarede Sandheder ikke skulde i Tidernes Lob forvandskes og glemmes, og forat Menneskene altid umiddelbart og af en sikker Kilde kunde ose deres Kundskab om Religionen, har Gud sørget for, at de hellige Mænd, som forkyndte ham og hans Willie, nedlagde deres Forkyndelse i Skrifter (*Bibelen af τα βιβλια*), der kaldes hellige saavel paa Grund af deres Oprindelse, som Indhold og Hensigt. Gjennem de hellige Skrifter taler Gud bestandig til alle Slægter, og de kaldes derfor ogsaa Guds Ord.

Anm. Med Hensyn til sin Oprindelse kaldes Skriften hellig, fordi de Mænd, der have skrevet den, dreves af den Helligaand, d. e., vare af Gud inspirerede, saa at de kunde nedskrive hans Ord useilbart, tydeligt og fuldstændigt.

§ 7.

Med Hensyn til Affattelsestiden dele vi den hellige Skrift i

det gamle og det nye Testament. Det første er affattet af **Propheter**, d. e., Mænd, som udrustede med Guds Budsdom og Kraft fremtraadte blandt Jøderne som Guds Sendebud og hans Villies Forkyndere; det andet er affattet af **Evangelister**, d. e., Mænd, som have nedskrevet en Beretning om Jesu Liv (et Evangelium eller en Evangeliebog), og af **Apostle**, d. e., Jesu egne, af ham selv udvalgte Disciple, som efter hans Himmelfart drog om for at forkynde hans Lære, og som tildeels nedlagde den i Breve og Skrivelser til christelige Menigheder eller Mænd. To af Evangelisterne (Matthæus og Johannes) vare Apostle; de tvende andre vare Disciple af Jesu Apostle (Marcus en Discipel af Simon Petrus, og Lucas af Paulus).

Ann. 1. Ordet Testament (testamentum) er en mindre rigtig Oversættelse af det græske διαθήκη, der betyder en **Pagt** eller et **Forbund**. Det gamle og nye Testament betyder altsaa den gamle (mosaiske) og den nye (christelige) Pagt mellem Gud og Menneskene. Iøvrigt passer Ordet Pagt egentlig kun paa det gamle Testament, da Jøderne forestillede sig Forholdet til Gud næsten som et juridisk Contractsforhold: naar de opfyldte Loven, kunde de fordre visse guddommelige Lovters Opfyldelse, f. Ex. Besiddelsen af det hellige Land, Seier over deres Fjender o. s. v.; og paa den anden Side var der med Overtrædelsen af Loven forbundet visse positive Straffe, f. Ex. Undertrykkelse af Fjender, Bortførelse til et fremmed Land o. s. v.

Ann. 2. I Gjærningen beviste de hellige Mænd deres Sendelse ved Mirakler eller Undergjærninger, der vidnede om, at Guds Almagt stod dem bi, ligesom deres Forudsigelser af tilkommende Begivenheder vidne om deres inderlige Forhold til den Alvidende.

§ 8.

Det gamle Testament indeholder Beretningen om Guds Aabenbaring til Jøderne, og om dette Folks

verlende Skjæbner. Den guddommelige Aabenbaring er deels Loven, deels Forjættelsen. Loven er Kundgjørelsen af Guds hellige Villie, given ved Moses og omfattende saavel Moralloyen som Ceremoniloven. Forjættelsen har Christus, Messias til Gjenstand og er given ved Propheterne.

Anm. 1. Til det gamle Testaments hellige Skrifter, der ere affattede i det hebraiske Sprog, findes et Anhang af Skrifter, der ikke ere hellige eller affattede af Propheter, men skrevne i det græske Sprog i de sidste Aarhundreder før Christi Fødsel. De kaldes de apokryphiske Bøger i Modstætning til de egentlig hellige Skrifter, som kaldes kanoniske.

De kanoniske Skrifter have deres Navn af *κάνων*, en Regel, Kettesnor, Fortegnelse, fordi de Stykker, som offentlig forelæstes og forklarede i Synagogerne, valgtes af disse Skrifter. De apokryphiske Bøger have deres Navne af *ἀπόκρυφος*, skjult, fordi de ikke offentlig forelæstes og derfor vare ubekjendte for Folket.

Anm. 2. De kanoniske Bøgers Betydning for de Christne er begrundet i Bøgernes guddommelige Oprindelse og Indhold. De vise os Guds Forsyns Styrelse i Jødernes Skjæbne til Forberedelse af den fuldkomne Aabenbaring, og de indeholde den samme Moralloy, som Kristus bekræfter, og hvis aandelige Betydning han ofte udhæver.

Matth. 5, 17: Men er ikke, at jeg er kommen at opløse Loven og Propheterne; jeg er ikke kommen at opløse, men at fuldkomme.

2 Tim. 3, 16: Den ganske Skrift er indblæst af Gud (*θεόπνευστος*).

Anm. 3. Det gamle Testaments Kanon er rimeligviis samlet og bragt i den Form, hvori vi have den, af Esras og Nehemias; Kristus og Apostlene omtale ofte denne Samling og benævne den i Almindelighed efter Hovedstykkerne: „Loven og Propheterne.“

Anm. 4. De apokryphiske Skrifters Betydning er naturligviis langt ringere, end de kanoniskes. Men de ere dog vig-

tige deels i historisk Henseende, deels fordi de danne Overgangen fra det gamle Testaments Sprog til det nye.

§ 9.

Det nye Testament indeholder Beretningen om Guds Aabenbarings Fuldbendelse i Christo Jesu, og om den christelige Kirkes Stiftelse og første Tilstand. Det indeholder Lov og Evangelium. Loven, som udtaler Guds Fordring til Mennesket og minder om Guds Hellighed og Retfærdighed, er en aandelig Lov, idet Opfyldelsen deraf er betinget af det Sindelag, med hvilket de ydre Gjerninger fuldbyrdes; Evangeliet tilfiger de Troende Guds Naade, Syndernes Forladelse og Kraft til Lovens Opfyldelse.

Anm. 1. Hvorledes den i det gamle Testament meddelte Lov er fuldstændiggjort og forklaret i det nye Testaments, indlyser deraf, at medens Lovens Hovedsum for Jøderne var de ti Bud, der fornemmelig udtale sig befalende og forbydende om Tale og Gjerninger, er Christi Lovs Hovedsum de to store Bud: Kjærlighed til Gud og Næsten (Matth. 22, 37—40).

Anm. 2. Det nye Testaments Evangelium er det store Under om Synderes Frelse ved Guds Naade, der forudsiges i det gamle Testaments prophetiske Forjættelser. I Forjættelserne tales i dunkle og dybe Udtryk om den kommende Frelser; i Evangeliet tales med Glædens og Lovprisningens Tunge om den Frelser, som er kommen og har fuldbyrdet sit Værk.

Anm. 3. Alle de Skrifter, som det nye Testament indeholder, ere kanoniske, hellige og gaddommelige. Naar der tales om apokryphiske Skrifter, henhørende til det nye Testaments Tid, forstaaes derved falske, uægte Skrifter, som deres Forfattere have søgt at udgive for hellige ved at lade dem udgaae under Apostles og Disciples Navne. Saaledes haves falske Evangelier, Breve og Aabenbaringer, som ved deres Indhold strax rebe deres Uægtighed.

Anm. 4. Da det nye Testaments Skrifter ere affattede af forskjellige Mand, paa forskjellige Steder og til forskjellige Menigheder og Personer, vare de i Begyndelsen adspredte. Men Kirken indfaae snart Bigtigheden af at have en ægte og af Alle anerkjendt Samling af hellige Skrifter, og saaledes opstod det nye Testaments Kanon efter adskillige Stridigheder, under hvilke de uægte (apokryphiske) Skrifter, der i Begyndelsen vare medtagne, efterhaanden udstødes. Denne Kanon eller Skriftsamling vedtoges endelig som almeengyldig for den kristelige Kirke paa Synoderne i Laodicea (c. 360) og Carthago (397).

§ 10.

For at overbevise sig om Paalideligheden af de hellige Skrifters Meddelelse af Aabenbaringen, har man anstillet forskjellige Undersøgelser, der tilfulde have godtgjort saavel Forfatternes Ariopisti eller Troværdighed, som Skrifternes Authenti eller Ægthed og Integritet eller uforvandskede Tilstand.

Forfatternes Ariopisti beroer paa deres Dueligheid til at kunne, og deres Redelighed til at ville fortælle Sandheden. Deres Dueligheid (Dexteritet) indsees deraf, at de enten selv have været Dievidner til hvad de fortælle, eller modtaget deres Kundskab af Dievidner. Deres Redelighed (Sinceritet) indlyser deels deraf, at Jesus selv havde udvalgt dem til sine Ledsgere og sit Livs og sin Læres Forfyndere, deels deraf, at deres hele Fremstilling bærer det umiskjendelige Præg af Sandhed og Oprigtighed uden Sminke eller Udpyntelse, ligesom de uden Besmykkelse fortælle deres egne Feil.

Skrifternes Authenti bevises af alle Tidens samstemmende Vidnesbyrd. Ikke blot ere Skrifterne fra de ældste Tider antagne og anseete for hellige blandt Christne; men

selv Christendommens ældste Modstandere, som skreve mod den nye Lære, vovede aldrig at drage Skrifternes Authenti i Tvivl. Desuden er Sproget og Fremstillingen netop saadan, som den ifølge Forfatternes Levetid, Folkesærd og Dannelselse maatte være. Sproget er det græske, men blandet med hebraiske Ord og Bendinger, som det maatte være hos ulærde palæstinensiske Jøder. Deres historiske Beretninger ere affattede i en ganske anden Aand, end den, vi finde hos Romernes eller Grækernes Historiefrivere, som udmærke sig ved udførlige Characterfildringer, pragmatisk Behandling og rhetorisk Kunst. I det nye Testaments historiske Skrifter findes intet Saadant, derimod bedømmes det Vidværdige stedse fra et palæstinensisk Synspunkt; de hellige jødiske Skrifter ere bestandig tilstede for Forfatterens Tanke. Fremdeles udmærke de sig ved en historisk og geographisk Noiagtighed saavel i det Store, som i det Smaa; jødiske Tilstande og Forhold skildres netop saaledes, som de vare kort for Folkets Adspjittelse; og den simple og fordringsløse Fortællings Tone er bestandig Dievidnets, der foler sig overbeviist om, at Andre maae troe, hvad han selv har seet og oplevet; ofte angiver Fortælleren de mindste Omstændigheder, der have gjort Indtryk paa ham, medens han forbigaaer Meget, som den fra Stuepladsen fjernede Læser kunde ønske Dplysning om.

Skrifterne give saaledes i deres Form og Indhold det stærkeste Beviis for deres egen Ægthed.

Man kunde endnu spørge, om disse Skrifter ikke i Tidernes Løb ved Tilfætninger og Forandringer ere blevne forvandede, saa at de ikke længere kunne siges at indeholde den aabenbarede Sandhed. Man maa altsaa endnu godtgjøre deres Integritet.

De christelige hellige Skrifter udbredtes hurtig og brugtes

i Menighedernes Forsamlinger; saaledes blev deres Indhold hurtig bekendt og var derfor desto mindre udsat for Forfalskning. Imod Secter og Branglærere, der ofte havde vægte Skrifter, forsvarede man sig ved at støtte sig paa den ægte Text, for hvis Bevarelse man derfor var meget omhyggelig. Endvidere har man allerede fra Slutningen af det andet Aarhundrede gamle Oversættelser, som vise Umuligheden af, at Texten i de følgende Aarhundreder kan være bleven forvandsket. Et vigtigt Beviis er ogsaa Kirkefædrenes Citater og mange gamle Haandskrifter.

Vel findes mange forskellige Væsemaader (Variantter); men de angaae fordetmeste kun enkelte Ord, som ikke væsentlig forandre Meningen, og de kunne ikke give Anledning til nogen falsk Lære.

Medens næsten alle andre Religioners hellige Bøger ere forfattede i en forhistorisk Tid, saa at ingen Undersøgelse angaaende deres Ægthed og Paalidelighed kan anstilles, kan man saaledes med stor Sikkerhed om de christelige hellige Skrifter bevise, baade at deres Forfattere fortjene Tiltro, og at Bøgerne selv ere ægte og komne uforsfattede til os.

§ 11.

Som den eneste fuldgyltige og rene Kilde, hvoraf Kundskab til Guds Aabenbaring kan sees, er den hellige Skrift den eneste Regel og Rette snor for christelig Lære og christeligt Liv. Men da ved forskellige Fortolkninger afvigende Værdomme ere blevne uddragne af Skriften, har Kirken til forskellige Tider udtalt sin Troesbekjendelse i symbolske Bøger. Af disse Symboler kaldes nogle almindelige (oecumeniske), fordi de antages af hele Kirken; andre derimod kaldes særegne (particulære), fordi de kun antages af enkelte Troesfællesskaber. Saaledes have de græske, romerske

katholske og protestantiske Kirker deres særegne Symboler; nogle Skrifter ere kun symboliske for en enkelt Sect, som Dvæfere, Baptister eller andre.

Disse menneskelige Skrifters Gyldighed er naturligtviis ikke uafhængig af Bibelen, men berøer netop paa deres Overeensstemmelse med den.

Anm. 1. De oecumeniske Symboler ere: 1) det apostoliske Symbolum, saakaldet, fordi det, om end ikke affattet af Apostlene selv, dog hidrører fra Kirkens ældste Tid. I sine tre Artikler indeholder det den christelige Lære om Gud som Fader, Søn og Mand, eller som Skaber, Forløser og Helliggjører; — 2) det niceano=constantinopolske, udstedt af de almindelige Synoder i Nicæa (325) og Constantinopel (381), for i Modsatning til opstaaede Branglerere at udtale Kirkens Lære om den treenige Gud og om Jesu Forhold til Faderen; — 3) det athanasianske, saaledes kaldet efter Biskop Athanasius i Alexandrien, der ligeledes i det fjerde Aarhundrede forsvarede den sande Lære om Faderen, Sønnen og Manden.

Anm. 2. Særegne Symboler for den danske Kirke ere: 1) Luthers lille Katechismus, udgivet 1529 til Veiledning ved Underviisning i Christendom, og indeholdende de 10 Bud, det apostoliske Symbolum, Fadervor, Daabens og Alterens Sacramente, med en kort Forklaring, affattet i Spørgsmaal og Svar; — og 2) den augsburgske Confession eller Troesbekjendelse, forfattet af Philip Melanchthon under Luthers Medvirkning, og oplæst paa den i Anledning af Religionsstridighederne i Tydskland sammenkaldte Rigsdag i Augsburg, den 25 Juni 1530. Den er stilet til Keiser Carl den Femte og bestaaer af to Afdelinger, af hvilke den første i 21 Artikler indeholder de vigtigste Troeslærdomme (articuli fidei præcipui), den anden i 7 Artikler (de abusibus) udhæver de Misbrug, som havde indsnøget sig i den romersk-katholske Kirke, navnlig angaaende Nadveren sub una specie, Geistlighedens Coelibat, Messen, Drebigten, Fasteanordningen, Munkelasterne og Geistlighedens Myndighed.

C. Den christelige Kirke.

§ 12.

Den christelige Kirke er Samfundet af dem, der besjælede af Guds Aand bekjende Jesum Christum som deres Herre og Frelser og bevare hans Ord og Indstiftelser. Kirkens Stiftelse og Opholdelse er derfor ikke et menneskeligt Værk, men Guds Gjerning ved hans Helligaand, og ligesaa vel som Christi Komme til Verden, et Under. Gjennem den Helligaand staaer Kirken i en evig og uoploselig Forbindelse med sit Hoved, Jesus Christus, hvis Forjættelser om Værens Udbredelse og Seier over al Modstand opfyldes gjennem Tidernes Løb.

Eph. 5, 23: Kristus er Menighedens Hoved, og han er sit Le-gems Saliggjører.

Matth. 24, 35: Himmelen og Jorden skulle forgaae, men mine Ord skulle ingenlunde forgaae.

Anm. 1. Efter sit Væsen er Kirken som Guds Menighed (*ἐκκλησία*) paa Jorden een og almindelig (*καθολική*); men forskjellige Stridigheder mellem dens Medlemmer angaaende forskellige Troeslærdomme have deelt den i flere Partier, der mindre rigtig kaldes Kirker (f. Ex. den romersk-katholske, lutheriske Kirke), hvorved da forstaaes Samfund, der have fælles Symboler eller dog fælles Mening angaaende omtvistede Spørgsmaal i Læren. Alle disse Samfund kunne have den christelige Sandhed til Salighed i sig, naar de have Troen paa den treenige Gud og Jesu Forsoning, og deres almeenchristelige Characterer viser sig deri, at de støtte sig paa den hellige Skrift og bekjende de oecumeniske Symboler.

§ 13.

I Apostlenes Gjerninger have vi en Beretning om Kirkens underfulde Stiftelse paa Pintsfesten, om Apostlene, navnlig om Peters og Pauli Virksomhed til Værens For-

kyndelse, samt om Kirkens Udbredelse og ældste Tilstand. De Christne betragtede hinanden som Brødre, og deelte Alt med hinanden i Kjærlighed; i Forening med hinanden holdt de Kjærlighedsmaaltider til Herrens Thufommelse; ved frivillige Gaver sørgedes for de Fattige og Syge. Læren udbredtes først i Palæstina, dernæst ogsaa i Syrien, Lille=Asien, Macedonien, Grækenland og Italien. Christendommens Hovedsæde udenfor Palæstina var Antiochien, hvorfra Paulus gjorde tre store Missionsreiser, paa hvilke han stiftede mangfoldige Menigheder, med hvem han ved sine Breve vedligeholdt en noie Forbindelse. Blandt de Mænd, der i Bibelen nævnes som Apostlenes trofaste Ledere og Disciple, mærkes Timotheus, Titus, Barnabas, Johannes Marcus, Lucas og Silas. Alle Jesu Apostle ledede Døden for hans Navns Skyld; kun Johannes, den Discipel, „hvem Jesus elskede“ — Joh. 21, 20 — døde i en hoi Alderdom en naturlig Død i Ephesus, hvor han endnu paa det Sidste formanede Menigheden: „Bornlille, elsker hverandre!“

§ 14.

Da den christelige Kirke fremtraadte i Modsetning til Hedenskab og Jødedom, var Ordet om Christus „Joderne en Forargelse og Grækerne en Daarlighed“ — 1 Cor. 1, 23 —, og Kirken var i de første tre Aarhundreder efter sin Stiftelse underkastet mange Forfølgelser, under hvilke de Christne fik rig Anledning til at vise deres Troes Kraft i Udholdenhed og Standhaftighed. Forfølgelserne rensede Kirken for Mundchristne og forhindrede en skadelig Sammenblanding med Hedenskab og Jødedom. Mangfoldige Christne offrede som Martyrer Livet for den Korsetsættedes Navn; mange andre udstode haarde Lidelser og megen Bespottelse (Confessorer). Constantin den Store gav først de Christne

Religionsfrihed (312); senere antog han selv Læren, som derved blev Statsreligion i det romerske Rige. Hedningene bleve nu ofte forfulgte, og efterat Keiser Julian's Forsøg paa at tilintetgjøre Christendommen og reformere Hedenskabet var faldet sammen med hans Død, fandt dette sidste snart kun en Tilflugt i Landsbyer og afsides Steder — paganismus.

Anm. Ikke blot med fysisk Magt kjæmpede Hedenskabet mod Christendommen, der skulde blive dets Bane; mange Hedninge stræbte ogsaa med aandelige Raaben at bekjæmpe Læren, som de ansaae for Sværmeri og Ufornuft. Imod disse Angreb fremstode Christne som Lærens Forsvarere (Apologeter), saaledes Justinus Martyr, Tatian og Tertullian.

§ 15.

I de første Aarhundreder uddannede den christelige Kirke sin indre Forsatning og Bestyrelse overeensstemmende med de af Apostlene gjorte Indretninger. I Spidsen for Menighederne stode Biskopper (*ἐπίσκοποι*, Tilsynsmænd), og Ældste (*πρεσβύτεροι*); ved Gudstjenesten og Fattigforsørgelsen gif Diakoner (*διάκονοι*, Menighedstjenere) tilhaande. Af Biskopperne hævede efterhaanden især nogle enkelte Byers sig til fortrinlig Anseelse og kaldtes Patriarker, saaledes i den østerlandske Kirke Biskopperne af Jerusalem, Antiochien, Alexandrien og Constantinopel, i den vesterlandske Kirke Biskoppen af Rom. Menighederne knyttedes til hinanden ved Kirkeforsamlinger (Synoder, Concilier), der afholdtes deels af en enkelt Provindses Biskopper og Ældste, deels af sammenkaldte Geistlige fra hele Kirken. Det Sidste var især Tilfældet, naar et Punkt af Kirkelæren skulde forsvares mod Kjætteres og Branglæreres Angreb.

Allerede i de første Aarhundreder var Læren fra flere Sider udsat for Forvandlinger. Saaledes fremstode Regle,

som ikke fandt sig tilfredsstillede med Christendommens Enfold, men vilde forene den med dybsindige, af Hedenskabet laante Grublerier navnlig angaaende Skabelsen, det Ondes Oprindelse, Forsoningen og det evige Liv. De kaldes Gnostikere (af *γνώσις*), fordi de ansaae sig for de Eneste, som havde ret Begreb om den aandelige Christendom. Kirken ansaae dem for Branglærere og deres Indflydelse forsvandt snart. Et andet Parti, Manichæere, stiftedes af en Perser Mani, som havde antaget Christendommen, men blandede Meget af Zoroasters Religion dermed. Efter hans Lære var det Gode og det Onde evig adskilte, men i Verden sammenblandede Niger. For at skaffe det Gode Scier sendte Gud Christus, der egentlig kun var en Mand med et tilsyneladende Legeme; hans Lidelse var derfor heller ikke virkelig. Den Troster, han havde lovet sine Disciple, og som skulde lære dem Alt, var nu Mani selv. Da den hellige Skrift ikke kunde forenes med hans Lære, erklærede han den for falsket af den onde Mand. Han deelte sine Tilhængere i de Guldkomne, som ganske vare indviiede i hans Lære og levede i streng Afholdenhed, og Tilhørerne, som endnu ikke vare værdige til den fulde Kundskab. Hans Lære fandt en kort Tid mange Tilhængere i Østerland og Afrika, men forsvandt i det sjette Aarhundrede.

§ 16.

Da Kirken havde faaet Fred for udvortes Fjender, fandt den Ro til nøiere at udvikle Læren og fremstille den i en bestemt Form. Dette skete gjennem mange Stridigheder, som satte Menighederne i stor Bevægelse. Ved Udviklingen af Treenighedslæren, som især beskæftigede den orientalske Kirke, fremstod Arius med den Paastand, at Christus var en Skabning, ringere end Gud. Arius blev affat, og det almindelige Kirkemøde i Nicæa 325 udtalte det som Kirkens Tro,

at Sønnen er af lige Væsen med Faderen. Da Arianerne, understøttede af Keiser Constantius, vedbleve deres Paastand, fordømtes deres Lære atter paa den almindelige Kirkeforsamling i Constantinopel 381. Arius's dygtigste og ivrigste Modstander var Biskop Athanasius af Alexandrien, som for sin Tværs Skyld tilbragte 20 Aar i Landsflygtighed. I flere hundrede Aar bestod Arianismen blandt Gotther, Burgunder, Francker og Longobarder.

En anden Strid i Kirken fremkaldtes ved Nestorius, Patriarch i Constantinopel, der saaledes adskilte Christi guddommelige og menneskelige Natur, at han egentlig gjorde ham til to Personer. Jomfru Maria maatte derfor efter hans Mening ikke kaldes Guds Moder; thi Gud var ufødt; hun havde kun født Mennesket Jesus. Paa den tredie almindelige Synode i Ephesus 431 fordømtes Nestorius og gik i Landsflygtighed. Hans Parti udgjør endnu en egen Kirke i Persien og Indien.

Kort efter opstode Monophysitterne med den Lære, at Christi guddommelige og menneskelige Natur vare saaledes sammensmeltede, at han kun havde een Natur (*μόνη φύσις*). Efter voldsomme Stridigheder med Nestorius's Parti sammenkaldtes ved den romerske Biskops, Leo den Stores, Mægling den fjerde almindelige Kirkeforsamling i Chalcedon (451), hvor den monophysitiske Lære forfæstedes, og Kirken udtalte som sin Tro, at Christus har to Naturer, som hverken kunne adskilles eller sammenblandes. I Egypten, Armenien og Syrien bestaae endnu monophysitiske Menigheder. Beslægtede i Anskuelse med Monophysitterne vare Monotheletterne, som i det syvende Aarhundrede lærte, at Kristus kun havde en guddommelig, men ikke en menneskelig Villie.

Den vesterlandske Kirke deltog kun lidet i de ovennævnte

Stridsspørgsmaal, men vaagede med Strænghed over Orden og Kirketugt. I Afrika opstod saaledes i det fjerde Aarhundrede et Parti, Donatister, som fordrede stræng udvortes Reenhed hos Kirkens Medlemmer og derfor vilde udelukke alle aabenbare Syndere for bestandig, og ikke optage de een gang Frasaldne i Kirkens Skød. Dette Spørgsmaal gav Anledning til en blodig Krig, efter hvis Døds Partiet efterhaanden forsvandt.

En anden Strid, som bevægede den vesterlandste Kirke, var den pelagianiske. En britisk Munk Pelagius fremsatte nemlig den Lære, at der ingen Arvesynd gaves, og at Mennesket i sig selv uden Guds Bistand havde Kraft til at omvende sig og troe. Pelagius's ivrigste Modstander var den store Kirkefader Augustinus, Biskop i Hippo († 430), efter hvis Død Læren fordømtes paa Kirkemødet i Ephesus 431.

§ 17.

Under Forfølgelserne havde mange Christne søgt Tilflugt i Ørkener og paa affides Steder; mange fromme Mænd drog sig frivillig tilbage fra Verden for ikke af den at bortdrages fra gudelig Betragtning. Dette Eneboerliv tillagde man snart stor Fortjenstlighed for Gud, og troede ved Legekens Spægelse og Mishandling at nærme Sjælen til Gud. I det fjerde Aarhundrede begyndte disse Eremiter i Ægypten at flytte sammen i Klostre (af claustrum) til fælles Dpbygelse og Bestyrkelse. Denne Skik udbredte sig snart over Østerlandene og derfra til Vesterlandene. I Spidsen for et saadant Kloster stod en Abbed (abbas), og da ogsaa fromme Qvinder flyttede sammen til et saadant gudindviet Liv, opstod Nonneklostre med en Abbedisse i Spidsen. Den første egentlige Munkorden — Benedictinerordenen — stift-

tedes i Italien (529) af Benedict af Nursia, som gav Ordensregler med Hensyn til den daglige Gudsdyrkelse og Gjærning, og affordrede Munkene ubrødelige Klosterløfter (*vota castitatis, paupertatis, obedientiæ*). Da de høiere Geistlige stedse hyppigere valgtes blandt Munkene, begyndte nu Coelibatet at blive almindeligt ogsaa blandt Geistligheden.

Skjøndt Munkesæsenet var fremgaaet af urigtige Forestillinger om Guds Fordringer til Mennesket og om detses Heliggjørelse, havde det dog især i den tidligere Middelalder særdeles gavnlige Folger. Munkene bevarede i Klostrene nogen Videnskabelighed, antog sig Ungdommens Underviisning og dreve fredelige Sysler, som Agerdyrkning og Haandværker. Saaledes opdyrkedes ofte store Strækninger, og hyppig anlagdes Byer i Nærheden af Klostrene.

§ 18.

Medens Christendommen mere og mere udbredte sig mod Vest til de Barbarer, som til forskjellige Tider trængte ind over det vestromerske Riges Grændser og endelig ødelagde det, led den et stort Afbræk ved Muhamedanismen (§ 4, Anm.), der efter at have ødelagt de christelige Provindser Egypten, Syrien og Nordafrika endog trængte over til Europa, hvor Vestgothernes Rige i Spanien tilintetgjordes af Islams Tilhængere. Mange Steder sluttede de af Kirken fordømte og forfulgte Partier sig til Christenhedens Fiender, der i Begyndelsen behandlede de Christne temmelig mildt, men snart næsten ganske tilintetgjorde Væren i de fleste af dem erobrede Lande.

Medens Muhamedauerne indtog christelige Provindser, kæmpedes der blandt de Christne indbyrdes i Anledning af det Spørgsmaal, om Billeder af Kristus, Zomsfru Maria, Martyrerne o. s. v. maatte taales i Kirkerne eller ikke.

Denne Billedstrid var opstaaet af det Misbrug, der dreves med Billederne, da Mange endogstaa tilbade dem. I det niende Aarhundrede seirede endelig Billeddyrkelsens Venner i den græske Kirke, som endnu holder en aarlig Fest til Minde herom; den vesterlandske Kirke gif Midtveien ved at bestemme, at Billederne vel maatte taales i Kirkerne, men ikke tilbedes.

§ 19.

Den østerlandske og vesterlandske Kirke fjernede sig imidlertid mere og mere fra hinanden i flere Lærdomme og Skikke, navnlig angaaende Nadveren, Tillæget „silioque“ i Symbolet, Fasten og Confirmationen. Hvad der gav denne Uenighed en bitterere Character, var, at den romerske Biskop efterhaanden vidste at vinde et Slags Overherredomme over den vestlige Kirke, som Sanct Peters Efterfølger henførte han paa sig Christi Ord Matth. 16, 18: „Du er Petrus, og paa denne Klippe vil ieg bygge min Kirke.“ Dygtige romerske Biskopper vidste at skaffe den Mening Indgang, at de vare Kirkens øvrige Biskopper overordnede. Men Patriarkerne i Constantinopel og Alessandrien paastode at være deres Lige-mænd og stode ofte i et spændt Forhold til Paven (papa), som den romerske Biskop nu fortrinnsviis kaldtes. Pavens Magt vorede og betryggedes, da han ved Pipin den Lille og Carl den Stores Gaver kom i Besiddelse af verdslig Magt, og da han fremdeles tiltog sig Eneret til at krone Vesterlandenes mægtigste Fyrste, den tydske (romerske) Keiser, og derved ligesom stadfæstede hans Udnævnelse. Carl den Stores Iver for at udbrede Christendommen, og hans Omhu for Kirker, Klostre og Skoler vidner om hans christelige Sind, om han end ofte vildlevedes med Hensyn til de Midler, han valgte for at fremme sine christelige Hensigter.

Blandt Nord- og Mellem- Europas Hedninger fandt Christendommen paa denne Tid megen Indgang ved nidkjære og fromme Missionærer, blandt hvilke mærkes Bonifacius (Winfried), „Tydsklands Apostel,“ som efter en lang og velsignet Virksomhed blandt Friser, Bairer og Thyringer blev myrdet 755, og Ansgarius, „Nordens Apostel,“ som grundlagde den christelige Kirke i Danmark og dode som Erkebiskop af Bremen 865.

§ 20.

Stridighederne mellem den græske og romerske Kirke bleve mere og mere bittere, og skjøndt de græske Keisere ofte toge Paven's Parti mod de overmodige Patriarcher i Constantinopel, endtes Striden dog med et fuldstændigt Brud mellem begge Kirker (1054), som nu gjensidig erklærede hinanden for falske og fjætteriske. Under despotiske og udsvævende Keisere og en uvidende Geistlighed hensant den græske Kirke mere og mere i en forstenet Tilstand, medens den romerske Kirke, begunstiget af Forholdene, udviklede sig til et Hierarchi, der kvalte al aandelig og borgerlig Frihed. I den tidligere Middelalder var Paven's Valg afhængigt deels af den tydske Keiser, deels af Adelen og Folket i Rom; men den Afhængighed, hvori Kirkens Overhoved herved kom til verdslige Fyrster og deres Vasaller, hævedes ved en Synode i Rom (1059), som bestemte, at Paven for Fremtiden skulde vælges af Cardinalerne, der oprindelig vare Biskopperne i Paven's Kirke-district og Præsterne ved Hovedkirkerne i Rom. For ogsaa at gjøre den lavere Geistlighed uafhængig af de verdslige Forhold og verdslige Fyrster, bestemte en anden romersk Synode (1074), at alle Geistlige skulde holde Celibatet, og de gifte stille sig ved deres Hustruer. De

høiere Geistlige vare ved andre Baand knyttede noie til de verdslige Hyrster, idet de vare deres Lehnsmænd med store Friheder og Rettigheder; ved deres Embædstilrådelse modtog de derfor Investituren (Ring og Stav) til Tegn paa den dem af Regenten overdragne Myndighed. For at løsribe dem fra denne Afhængighed af verdslig Magt befalede Paven (1075), at ingen Geistlig for Fremtiden maatte modtage Investituren af en Pægmand. Den Pave, som satte disse Forandringer igjennem, var Gregor 7 (Hilkebrand † 1085), som derfor maatte stride med Keiser Henrik 4, der endog fordrev ham fra Rom.

I de nærmest følgende Tider udviklede nu Paven's Magt sig til at omfatte alle Forhold. Som Sct. Peters Efterfølger og Christi Statholder paa Jorden var han ufeilbar, og overste Herre og Dommer i alle Ting; han havde det hellige Nøgles=Embæde eller Magt til at løse og binde; de Gjenstridige belagde han med Bænd, ulydige Lande med Interdict. Han affatte og indsatte Konger og Keisere og betragtede dem som sine Vasaller; naar de modsatte sig hans Anmæsselser, løste han Undersaatterne fra deres Trokabsed og fremkaldte derved Oprør og Krig. I alle Lande havde han i Geistligheden og Munkene stærke og indflydelsesrige Tjenere. Mangfoldige Munkoordener opstode og samlede sig ved frivillige Gaver store Rigdomme og udstrakte Landeieendomme; medens de saakaldte Tiggermunke — fornemmelig Franziscanere og Dominikanere — som Prædikantere, Skriftefædre og Sjælesørgere fik en overordentlig Indflydelse paa Menigmand.

En stor, om ogsaa kortvarig, Glands fik Pavemagten ved Korstogene, hvis Hensigt var at utrive Palæstina af Tyrkernes Hænder. Pavelige Legater ledsagede disse hellige Tog, hvis Deeltagere fik rigelig Syndsforladelse og Koste om

evig Løn i Himlene. Selv den østerlandske Kirke forenedes ved disse Krige en kort Tid med den vesterlandske (1204—61), og Pave Innocents den Tredie kunde i Maret 1215 holde en almindelig Synode i Rom (et saakaldet Lateranconcilium), hvor Gesandter fra næsten alle christne Konger indfandt sig, ligeledes Patriarcherne i Constantinopel og Jerusalem samt Afsendinge fra Patriarcherne i Antiochien og Alexandria, 71 Erkebiskopper, over 400 Biskopper og henved 800 Abbeder. Det var Pavemagtens Triumph; men Spirerne til dens Dalen vare allerede tilstede.

§ 21.

Under Pavemagtens Udvikling var den christelige Være i mange Hovedpunkter bleven fordreiet og fordærvet ved urene Tilfætninger og nye Vardomme. Som det bedste Middel til at erhverve sig Syndsforladelse og Salighed anpristes Lydighed mod Kirken (s: Geistligheden), Gaver til Kirker og Klostre, Balsarter til hellige Steder, Bødsøvelser, Almisser, Faste og en tankeløs Dyransen af Bønner paa Rosenkrandsen; man kunde endog købe Aflad for Synder, man var i Begreb med at begaae. Fra Aar 1300 holdtes, først hvert hundrede Aar, senere hyppigere, nu hvert 25 Aar i Rom et Jubelaar, hvor alle Pillegrimme for en billig Priis kunde købe sig Syndsforladelse. Gudstjenesten holdtes i det latinske Sprog og bestod egentlig kun af Messen, hvorved efter Kirkelæren Christi Dffer gjentoges. Alle Afdøde, med Undtagelse af Martyrer og Helgene (d. e. Hellige), skulde inden de kom i Paradiis gjenneengaae en Lidelse og Renselse i Skjærildten (purgatorium) for at affone de Synder, de her i Livet havde begaaet. Denne Lidelse kunde forkortes eller ganske hævdes ved Kirkens Forbøn, og Geistligheden tjente saaledes

store Summer ved at læse Sjælensser over Afdøde. Sacramenternes Antal forøgedes til 7, idet der til Daaben og Nadveren foiedes Confirmationen, Absolutionen (forbunden med det hemmelige Skriftemaal eller Drebigten), Egtteskabet, Præstevielsen og den sidste Salvelse. Disse Sacramenter tillagde man en magisk Virkning, uafhængig af den Modtagendes Tro. I Nadveren meddeesttes fra det 13 Aarhundrede kun Brødet til Vægmand (*sub una specie*). De firkelige Traditioner, det vil sige de pavelige Love og Dekreter, tillagdes et ligesaa høit Værd, som Skriften selv, og for at forhindre Vægmand fra at sammenligne Kirkelæren med den hellige Skrift, forbødes det ham at læse denne.

Fra gammel Tid var det Skik at hædre afdøde christelige Heroers Minde; deres Gravsteder eller Been holdtes i hoi Ære; deres Navne erindredes i Menighedsforsamlingerne. Denne Skik udartede efterhaanden næsten til Afgudsdyrkelse. Fra 1170 tiltog Paven sig Eneret til at kanonisere Helgene, som man da viste næsten guddommelig Ære. Der indstiftedes Fester til deres Minde, ligesom til Ære for Jomfru Maria og Apostlene; man bad til dem om deres Forbon hos Gud (*orate pro nobis*); der fortaltes mangfoldige Mirakler, som deres Been (*Reliquier*) havde udrettet; man valsejrede til deres Grave, og snart havde hvert Land sin Skytshelgen, der betragtedes som dets Beskytter og Vogter.

Widenskabeligheden astog mere og mere; Bibelen var selv blandt Geistligheden kun lidet kjendt, og det endda efter en feilsuld latinsk Oversættelse (*Vulgata*). I flere Lande opstode Høiskoler, hvor Theologien lærtes; men da Kirkelærens Bestemthed forbød friere Undersøgelser, bestod Videnskabeligheden meest i tørre Spidsfindigheder og kolde For-

standsflutninger — den saakaldte Scholastik. Andre vendte sig utilfredsfuldede bort fra den ufrugtbare scholastiske Viisdom og troede, at det var Menneskets Opgave med Tilfidesættelse af al videnskabelig Erkjendelse i stille Betragtning og inderlig Kjærlighed at søge Gud, og at Mennesket da fandt ham i Sjælens indre hemmelighedsfulde Følelser og uforklarlige Hovelsler. Disse saakaldte Mystikere virkede heldbringende i Mod sætning til Tidens hele aandløse Retning.

Jo bestemtere Kirkelæren (den orthodoxe Lære) fastsattes ved pavelige Dekreter og Kirkeforsamlingerss Aftter, desto haardere forfulgte man dem, der vovede at nære og udtale andre Ansuelser, og som man kaldte Kjættere. Der prædikedes endog saa Korstog imod dem som mod Bantroer, og da saaledes i det sydlige Frankrig de saakaldte Waldensere og Albigenere dadlede Geistlighedens Ugudelighed og Kirkelærens Fordærvelse, og søgte at tilbageføre Christendommen til apostolisk Reenhed og Simpeltied, blev mange Tusinder myrdede og hele Landstrækninger lagte øde. Der udnævntes egne Domstole til at undersøge og paadomme Kjætterier, og saaledes opkom Inquisitionen. De overbeviste Kjættere straffedes med evigt Fængsel, Eiendomsfortæbelse eller Døden paa Paalet.

§ 22.

Zmitlertid havde Pavenmagten forskjellige haarde Kampe at bestaae. De hohenstaufliske Keisere haardede selv med Baabenmagt deres Myndighed, og mange verdslige Fyrster viste megen Utillvoelighed til at underordne sig den romerske Biskop, som endog en Tidlang kom i stor Afhængighed af de franske Konger, da Clemens den Femte flyttede Pave sædet til Avignon (Pavernes babiloniske Fængenskab

1305—77). Endnu mere tabte Pavenmagten i sin Agtelse, da to, senere endog tre forskjellige Paver paa eensgang fortrede at anerkjendes som St. Peters Efterfølgere og gjensidig satte hinanden i Bånd. I det femtende Aarhundrede var Forvirringen i Kirken stegen til den Grad, at flere store Kirkeforsamlinger afholdtes for at bringe Orden tilbage og foretage de nødvendige Reformers. Disse Concilier styrede de uenige Paver for sig og erklærede sig for den højeste Magt i Kirken; men da de ikke rensede den fordærvede Lære, bragte de kun en siebliffelig No tilveie.

En farligere Hjende fik Pavenmagten i den i det 15 Aarhundrede gjenoplivede Videnskabelighed. Constantinopels Erobring af Tyrkerne (1453) bragte vel den østlige Kirke i Afhængighed af den muhamedanske Sultan, men bragte tillige Videnskaberne til de vestlige Lande. Græske flygtende Lærde toge Ophold især i Italien og Frankrig, hvor Kjendskab til græsk Sprog, og derved tillige til den hellige Skrift og Kirkefædrene nu atter begyndte at udbrede sig. Bogtrykkerkunstens Opfindelse gjorde Oplysningens Udbredelse langt lettere; Bibelen oversattes og kom i Lægmænds Hænder trods det pavelige Forbud, og endelig fremtraadte forskjellige Mænd, der ivrede mod Misbrug og falske Lærdomme, og som derfor kunne betragtes som Reformationens Forløbere.

I Midten af det 14de Aarhundrede fremtraadte i England John Wicleff, Professor ved Universitetet i Oxford, og talte og skrev mod Pavenmagten og Båndlysningen, Billed- og Helgendyrkelse, Afsad, Skjærtsild og hemmeligt Skriftemaal. Han oversatte Bibelen paa Engelsk og paastod, at Alt, hvad der stred mod den hellige Skrift, skulde affaffes i Kirken. Skjøndt hans Lærdomme af Paven fordømtes som hætterste, fandt de dog stor Udbredelse, og i Bøhmen frem-

traadte i det 15de Aarhundreeds Begyndelse Johan Hus, Præst og Professor i Prag, og arbejdede i Bieleffs Land og med hans Kraft. Conciliet i Costniz kunde vel lade ham see paa Vaaret (6 Juli 1415), men kunde ikke standse Udbredelsen af hans Meninger. Hus' iternerne tilkjæmpede sig efter en blodig Krig Religionsfrihed, og under Navnet bohmiske og mähriske Brødre levede de overensstemmende med den apostoliske Kirkes Enfold og Simpeltid; endeel af dem forenede sig senere med Protestanterne.

§ 23.

Reformationen begyndte fra et Angreb paa Afslads-handelen, som Pave Leo 10 lod drive i stort Omfang for at skaffe Penge til Peterskirken's Juldendelse. Pavelige Afsladsfræmmere droge om i Landene med Breve, som sikrede Kjøberens Tilgivelse for alle hans Synder. Denne skamløse Handel dreves i Tyskland af Dominikaneren Johan Tezel, som i Efteraaret 1517 opslod sin Bod i Nærheden af Wittenberg, og indbød Alle til at forløse deres afdøde Slægtninge og Venner fra Skjærsildens Pine og tilkjøbe sig selv den evige Salighed.

Doctor Morten Luther var dengang Professor ved Universitetet i Wittenberg. Han var født i Eisleben 10 Novbr. 1483, havde studeret ved Universitetet i Erfurt, var derpaa bleven Augustinermunk og havde fundet Fred for sine indre Tvivl og Uengstelser ved at læse den hellige Skrift. Som Professor og Doctor lærte og prædikede han i bibelsk Aand og harmedes derfor over den ugudelige og frække Afsladshandel. Aftenen før Allehelgensdag, den 31 October 1517, opslod han paa Slotskirkeøren i Wittenberg 95 Theses, hvori han angreb Afsladshandelen og paastod, at Gud alene kan for-

lade Synd. Da hans Theses overalt vandt overordentligt Bifald og efterfulgtes af flere frimodige christelige Skrifter, stræbte Paven først ved Mildhed, senere ved Trusler at bringe den kristige Munk til Tausshed. Men under Kampen og Modsigelsen udviklede Luthers egne Anskuelser sig til fuldstændig Klarhed; stedse tydeligere indsaae han Bilsfarelserne i Pavedømmet og Kirkens Være, og veiledet af Skriften udtalte han det som Christiendommens Grundsandheder, at Menneket retfærdiggjøres ved Guds Naade af Troen, og at den hellige Skrift alene er Kilden til vor Kundskab om Gud og hans Villie. Hermed var Katholicismen angreben i sine Grundpiller, og Luthers Brud med Kirken var fuldstændigt. Paven lyste Kirkens Band over ham, og Keiseren erklærede ham i Nigets Mågt (1521); men inden saae Nar havde hele Nordtyskland og Skandinavien antaget den rensede Være. Alle vegne havde Luther mange Tilhængere, men i de sydlige europæiske Lande lykkedes det den geistlige og verdslige Magt i Forening at kvæle Reformationen i dens Begyndelse.

Bed sin Bibeloversættelse (1521—31), ved en Mængde Skrifter angaaende christelige og religiøse Spørgsmaal, ved sine Prædikener og fremfor Alt ved sin kraftige, for den rene Tro glødende Aand virkede Luther lige til sin Død (18 Februar 1546) saare Meget for den Reformation, som han havde været Guds Medskab til at fremkalde. En Mængde Venner og Disciple, blandt hvilke især mærkes Philip Melancthon og Johannes Bugenhagen (som ordnede Reformationen i Danmark) arbejdede med Luther for den samme Sag og betragtede ham som deres aandelige Fader og fælles Hoved.

I Schweiz havde Afladehandelen frembragt lignende Bevægelser, som i Tydskland. Ulrich Zwingli, Præst i

Zürich († 1531), prædicatede overeensstemmende med den hellige Skrift og fordrede Affkaffelsen af mange Misbrug, navnlig harmedes han over Afladen. I de udvortes Skikke og Cereemonier vilde han have Alt affkaffet, hvad der mindede om Katholicismen: Kirkebillederne bleve brændte og Altene, Drægler og Klokker borttagne af Kirkerne. Hans Død standsede ikke hans Bærk, som forfattedes af mange dygtige og lærde Mænd, der snart sluttede sig omkring Johan Calvin († 1564), som fra Genf med utrættet Iver og ubøielig Strængighed ordnede den reformeerde Kirkes Forhold. Calvins Lære blev snart den herskende i mange Cantoner i Schweiz, i England, Skotland og Holland. Ogsaa i Frankrig (Hugonotter) og i Tydskland fandt den mange Tilhængere.

Fra Luther afvege Zwingli og Calvin i flere væsentlige Punkter, navnlig angaaende Nadveren, hvori disse kun saae en opbyggelig Skik, eller et Middel til at indgaae en aandelig Forbindelse med Frelseren. Ligeledes lærte Calvin, at Gud fra Evighed af havde forudbestemt Nogle til Salighed, Andre til Fordømmelse (Prædestination). Af disse Grunde var Forholdet mellem de tydske og schweizeriske Reformatorer langtfra broderligt, som man kunde have ventet. Luther skrev med stor Hæftighed mod den reformeerde Lære og vægrede sig paa det Bestemteste ved at indgaae det Forlig, som de reformeerde Lærere bestræbte sig for at tilveiebringe.

Anm. Navnet Protestanter, hvormed man i Almindelighed betegner saavel de Lutheriske, som de reformeerde Kirker, har sin Oprindelse fra Rigsdagen i Speier (1529), hvor de evangeliske Stænder protesterede mod en med Stemmesleerhed vedtagen Beslutning, der skulde indskrænke den evangeliske Kirkes Bestaaen og hindre dens Udbredelse. Ved reformeerde Kirker forstaaer man, skjøndt Ordet selv ingen Anledning der-

til giver, kun dem, som følge Calvins Lære. Den lutheriske Læres Tilhængere have, skjøndt Luther selv misbilligede det, antaget Navn efter denne store Reformator.

§ 21.

Reformationens Udbredelse gav mange Steder Anledning til Krig og Blodsudgydelse. I Tydskland udbredt Krigen kort efter Luthers Død og endtes efter forskjellige Omstændelser med en Religionsfred i Augsburg 1555, hvorved saavel Religionsfrihed som politiske Rettigheder tilfikkedes den augsburgske Confessions Befjendere. Da imidlertid katolske Fyrster i Tydskland paa mange Maader vidste at frænke deres protestantiske Undersaatters Rettigheder, udbrod den blodige Trediveaarskrig, som endtes med den vestphalske Fred (1648), hvorved Religionsfreden af 1555 blev fornyet og erklæret for Rigslov. Dog vare alle Grunde til Klager derfor ingenlunde hævede. Saaledes tvang Erkebiskop Firmian af Salzburg mere end 20,000 af sine vindstribelige protestantiske Undersaatter til at udvandre (1732); de fandt et nyt Hjem i Preussen og Nordamerika.

I England fandt Reformationen hurtig Indgang; men Henrik den 8de og hans Datter Maria forfulgte dens Tilhængere. Imidlertid bragte Marias Død (1558) hendes Søster Elisabeth paa Thronen. Hun vidste ved klogt Maadehold at indføre den rensede Lære, uden at nogen indre Urolighed opstod. Da den katolske Kirkeforfatning med Erkebiskopper og Biskopper bibeholdtes, fik Kirken Navn af den biskoppelige (episkopale). I Skotland indførtes Calvins Lære derimod i en strengere Form med en Kirkeforfatning, der lagde Magten i Hænderne paa Menighedens Ældste (Presbytere); herefter kaldtes Kirken den presbyterianske. En streng Kirkeugt indførtes, alle Kirkepry-

delse, Fester og Ceremonier affskaffedes, en mørk og stræng Alvor foretoges af Kirkens Medlemmer, som derfor ogsaa kaldes Puritanere. Under Revolutionen i England og Cromwells Herredømme var dette Parti ogsaa herskende i dette Land.

Nederlandene stode, da Reformationen udbredte sig iblandt de flittige og velhavende Indbyggere, under spansk Herredømme. Derfor bleve ogsaa de Reformerte forfulgte med stor Grusomhed og Forbittrelse. Men hverken den blodige Alba eller den fra Spanien indførte Inquisition formaade at standse Lærens Fremskridt; tværtimod grebe de nordlige Provindser til Vaaben og tilkæmpede sig Uafhængighed. En hæftig Strid om Prædestinationen mellem de strængere og mildere Calvinister endte med Synoden i Dordrecht (1618), som udstedte en Troesbekjendelse i Overensstemmelse med Calvins egen Lære.

I Frankrig udbredte Calvins Lære, sig hurtig og snart bestod en Mængde reformerte Menigheder (Hugonotter). Disse maatte længe kæmpe med Regjeringen om deres Friheds og Rettigheder, indtil Henrik den 4de udstedte det saakaldte nantiske Edict (1598), hvorved fri Religionsudøvelse, Statsborgerret og flere befæstede Stæder tilstodes dem. Den Føderativstat midt i Staten, som Hugonotterne paa denne Maade udgjorde, blev imidlertid tilintetgjort af Cardinal Richelieu, som af politiske Grunde bekjæmpede dem og efter at have erobret deres Sikkerhedsstæder tilstod dem fri Religionsudøvelse og borgerlige Rettigheder (ved det saakaldte Naadesedict af Nantes 1629). Ludvig den 14de arbejdede efter sin Gemalinde Madame Maintenons Indskydelse paa at tilintetgjøre den reformerte Kirke i Frankrig; deres Rettigheder berøvedes dem efterhaanden, og endelig op-

hævedes det nautiske Edict (1685), hvorpaa den reformerte Gudsdyrkelse forbodes, deres Kirker nedreves, deres Præster forvistes. Mere end $\frac{1}{2}$ Million Franskmænd forlode da trods Ltvigs Forbud deres Fædreland og bosatte sig i andre protestantiske Lande. Dmtrent 2 Millioner blede tilbage, undertrykte og mishandlede, hvorfor blodige Oprør stundom udbrede, som de bedste franske Generaler neppe kunde dæmpe, (saaledes en farlig Opstand af Bønderne i Sevennerne).

Til Danmark meddeelte de reformatoriske Bevægelser sig allerede under Christian den Andens Regjering, og Læren fandt Tilhængere især i Hertugdømmerne, hvor Herman Taast prædikede. Under Frederik den Første, der selv yndede den nye Lære, arbejdede Hans Tausen, Danmarks Reformator, med mange andre Prædikanter trods Geistlighedens Forfølgelser med stort Held paa Lutherdommens Udbredelse, og Hans Mikkelson oversatte det nye Testament paa Dansk. Da Christian den Tredie efter Grevens Feide var kommen i rolig Besiddelse af Riget, sammenkaldte han en Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor den evangeliske Lære vedtoges som den herskende (d. 30 October 1536). Muret efter kom Luthers Ven, Johan Bugenhagen til Danmark, hvor han kronede Kongen og indviiede de evangeliske Superintendentter (Biskopper). En almindelig Kirkeordinants udgaves derpaa (1539) for at ordne de kirkelige Forhold og Gudstjenestens Form. Den samme Kirkeforfatning indførtes derpaa i Norge, hvor den tronhjemste Erkebiskop Olaf Engelbrechtsen havde forsøgt at vække Folket til væbnet Modstand. Noget senere indførtes Læren paa Island, efterat Biskoppen af Holum, Jon Aresen, var fangen og henrettet som Oprører (1550). I Sverrig

vidste Gustav Basa, skøndt Mæ gden af Folket endnu hængte ved den gamle Lære, dog esterhaanden at skaffe Luthers Lære Seier. Det nye Testament oversattes paa Svensk af Olaf Petersson, der tilligemed sin Broder Lars ved Skrifter og Tale bekæmpede Katholicismen. Et Forsøg af Kong Johan den Tredie paa at indføre en Kirkeforfatning, der skulde nærme sig den katholske, mislykkedes ganske, og da hans Son Sigismund aabenhjert stræbte at ndrydde Protestantismen, blev han affat (1604).

§ 25.

Den romersk-katholske Kirke kunde ikke unddrage sig Reformationens Indvirkninger. Vel stræbte Paverne og Geistligheden at give Kirken og Kirkelæren Fasthed ved at sammenkalde et Concilium i Trident (1545—63), hvor de kirkelige Lærdomme bleve stadfæstede og Reformatorenes Virksomhed stemplet som Kætterisk; men Trangen til en friere Grandstning og videnskabelig Udvikling var vakt og kunde ikke hæmmes ved noget Magtsprog. Mange Misbrug maatte forsvinde og en bedre Aand gjennemtrænge den i dode Former og Bogstavtro stivnede Kirke.

Dette viser sig navnlig i Jansenismen. En nederlandsk Biskop Cornelius Jansen var ved Studiet af Augustins Skrifter kommen til Erkjendelse af den katholske Kirkes Bildfarelser i Opfattelsen af Begrebet Arvesynd. Et Værk, hvori han udviklede sine Anskuelser herom, blev ester hans Død udgivet af hans Venner (1638). Paven fordømte Bogen; men den vandt Bisald hos en stor Mængde Katholiker især i Holland og Frankrig, og Ludvig den 14des Forsølgelser kunde ikke tilintetgjøre Partiet. I Holland bestaaer det endnu som en særegen Sect.

I Kampen mod Jansenisterne udmærkede Jesuiterne sig som Paven's lydige og virksomme Tjenere. Denne Munkeorden var stiftet af Spanieren Ignatius Loyola (1540) med den Hensigt at arbejde i Paven's og den romerske Kirkes Interesse. Med rivende Hurtighed udbredte den sig og vandt stor Indflydelse. Som Skriftefædre, Lærere, Prædikanter og Missionærer fandt Ordenens Medlemmer allevegne Indgang, og ved Dristighed, Udholdenhed og Hensynsløshed angaaende Midlerne til at fremme deres Formaal bleve de snart en farlig Magt. Mange katholske Regjeringer, som frygtede deres suedige Indtrængen i alle Statsforhold og deres farlige Grundsætninger (at Hensigten helliger Midlerne, at Kongemord kan undskyldes, at Ed og Løfter kun forpligte i den Betydning, man selv tillægger dem o. s. v.), forlangte af Paven, at han skulde ophæve Ordenen. Clemens den 14de gav omsider efter og ophævede Ordenen (1773), skjøndt han vidste, at han dermed affagde sin egen Dødsdom. Senere har Pius den 7de atter gjenoprettet Ordenen, som i adskillige katholske Lande allerede har tilrevet sig megen Indflydelse.

Efterat den aabenbare Bantro og Eigeegylbighed for al Religion, som gif forud for den franske Revolution og forberedede den (Voltaire, Rousseau), atter havde vejet Pladsen for en bedre Aand, stræbte Paverne forgjæves at holde den friere Videnskabelighed ude af Kirken. De hyppig gjentagne Fordømmelsestomme over Bibelselskaber, Trykkefrihed o. s. v. ere afmægtige Lyn, der vidne ligesaameget om Hierarchiets Svaghed, som om den katholske Kirkes fremstridende Udvikling.

Et særegent Parti er i de sidste Aar opstaaet blandt Katholikerne i Tydskland, nemlig de saakaldte Ny-Katholiker

eller apostolisk-katholske Menigheder, stiftede af Præsterne Konge og Czersty. Den af disse Mand fremkaldte Bevægelse synes dog ikke at være af nogen reformatorisk, ja neppe af nogen egentlig religiøs Character, men snarere at være bygget paa Lunkenhed og Bantro, ligesom et lignende protestantisk Parti, de saakaldte Pysvenner.

§ 23.

I den lutheriske Kirke udbrød allerede kort efter Luthers Død hæftige Stridigheder angaaende flere Punkter af Læren, idet nogle Theologer i deres Opfattelse af forskellige Lærdomme nærmede sig Calvinisterne, andre derimod holdt paa den strenge lutheriske Lære. Efter forskjellige Religions-samtaler og Disputationer blev af endeel anseete lutheriske Theologer udgivet den saakaldte Concordieformel (1577), der ved bestemt at udtale og begrunde den rene Lære skulde gjøre fremtidige Stridigheder umulige. I mange Lande antoges denne Bog som symbolsk Skrift; men andre Steder vægrede man sig ved at antage den, og det tilsigtede Formaal opnaaedes ikke. Derimod bidrog den meget til at bringe de lutheriske Theologer i en slavisk Afhængighed af tidligere Læreres, navnlig Luthers, Meninger og Skrifter. Underledes Tænkende forfulgtes næsten ligesaa hæftigt, som i den ældre Tid hos Katholikerne, og aandelig Trældom under Kirkelæren og fanatisk Iver for Sætninger og Udtryk havde bemægtiget sig Alle; selv fra Prædikestolene var det almindeligt, at der polemiseredes mod saadanne Meninger, som afvege fra Kirkens vedtagne Lærdomme. For denne sørgelige Aandstræng stræbte Georg Calixtus at frigjøre den lutheriske Kirke. Denne udmærkede Mand var født i Melby i Sleesvig († 1656) og havde ved grundige Studier og videnskabelige Reiser saavel

blandt Protestanter som Reformeerte lært at indsee, at den sande Tro ikke lod sig binde til Bogstaven. Som Professor i Helmstädt stræbte han derfor at bibringe Partierne en forsonligere Aand og at bevæge dem til at nærme sig til hinanden i Kjærlighed; navnlig søgte han at tilveiebringe en Forening mellem de lutherste og de reformeerte Kirker. Bel fandt han mange Venner og Tilhængere, men endnu flere Hjender og Forsølgere, paa hvis haardtakkede Modstand hans christelige Bestræbelser tildeels strandede. Men hans Værk fortsattes af Præsten Philip Jacob Spener († 1705), der stræbte at vise, at Stridigheder om religiøse Spørgsmaal kun ere unyttige Tvistigheder, og at den sande Tro skal vise sig i Ydmyghed og Fordragelighed og et Liv i Kjærlighed. Ved sine Skrifter og endnu mere ved de opbyggelige Forsamlinger, han holdt i sit Huus, lykkedes det ham at vække et nyt Liv i Kirken. Talrige Disciple arbejdede videre i hans Aand, og Universitetet i Halle blev et Samlingssted for fromme Theologer, hvis Bestræbelser fornemmelig gik ud paa at vække og udvikle det christelige Liv i Menighederne. Mange veldædige Stiftelser og gavnlige christelige Indretninger, saasom Bibelselskaber, Waisenhusene v. s. v. skyldes disse Mænd, der ogsaa viste stor Interesse for Missionsvæsenet. Det varede dog ikke længe, inden der hos Speners Tilhængere viste sig en stor Ensidighed, idet de i deres Jvren mod al theoretisk Dannelselse og usfrugtbar Bidden satte Christendommens Væsen i indvortes Stemninger og Følelser, hvorved let fremkaldtes enten Sværmeri eller Hyfleri. Deres Modstandere, de strengt orthodoxe Theologer, kaldte dem Pietister. Et med dem nærbeslægtet Religionsfund er Herrnhuterne, stiftet af den sachsiske Greve Zinzendorf (1727); de have

navnlig stor Fortjeneste af Missionsagen; over 200 Missionærer underholdes af dem i Afrika og Amerika.

I den reformerte Kirke i England dannede sig to andre mærkværdige Sectar, nemlig Quækernes og Methodisternes. Quækerne (eller som de selv kalde sig: „Bennerne“ eller „Sjæls Benner“) ansee den Helligaands umiddelbare Virken og Vidnesbyrd i Sjælene for det ene Vigtige; de ringeagte derfor alt det Udortes, selv det skrevne Guds Ord; Videnskabelighed findes ligesaa lidt blandt dem, som religiøse Fester og Ceremonier, selv Sacramenterne forfaste de; de vægre sig ved at afkrægge Ed, gjøre Krigstjeneste og deeliage i offentlige Forretninger. I deres Forsamlinger fremstaaer den og taler, som foler sig greben og drevet af Aanden. Trods deres Adskillelse fra det store christelige Samfund have de dog ved Reenhed i Sæder, Broderhærlighed og Gavnelyst erhvervet sig Agtelse og Tilhængere baade i England og Nordamerika, hvor William Penn (1682) stiftede en Quækerkoloni i Staten Pennsylvania. Methodisterne arbejdede ligesom Pietisterne for practisk Christendom og udmærkede sig som Prædikanter, der formanede til Omvendelse og Bod; men ligesom Pietisterne vare de ogsaa udsatte for at henfalde i sværmeriske Drømmerier, og for at glemme den historiske Christendom over deres egne indre aandelige Bevægelser; i deres Zyer for at holde Sjælen i en from og gudelig Stemning gaae de saa vidt, at de betragte næsten enhver uskyldig Fornoielse og Udspreidelse som uværdig og syndig. Deres Samfund udbredtes i Midten af forrige Aarhundrede ved George Whitefield, der i mere end 30 Aar utrættelig drog om i England som Prædikant, og i det Tidrum skal have holdt 18,000 Prædikener, ofte for en Forsamling af mere end 20000 Mennesker.

Blandt de i protestantiske Lande opstaaede Sectar mær-

tes endnu Socinianerne, der vel holde sig til Aabenbaringens Ord, men mene, at de have Ret til at udlægge og forklare det overeensstemmende med deres egen Fornuft. De forfaste derfor Alt, hvad de ikke kunne forståa, saaledes Væren om Treenheden, om Christi Guddom, Arvesynd, Forsoning, v. s. v. De bestaae som en Sect i Siebenbürgen. — Fremdeles mærkes de baptistiske Sectar, som allerede fremtræde i Reformationstiden. I Hovedsagen holde de sig til Calvins lære, men forfaste Barnedaaben, fordi de ikke finde den udtryffeligt paabuden i Skriften, og fordi de fordre, at en indre Drift og Evang skal lede Mennesket til Kristus og Daaben. De findes i flere indbyrdes afvigende Partier især i England og Nordamerika, hvor de udmærke sig ved en from Jær for Christendommens Udbredelse.

§ 27.

Den strenge Rettroenhet, som saavel lutheriske som reformeerte Theologer havde stræbt at overholde og paatvinge Alle, afløstes i det 18 Aarhundrede af den modsatte Yderlighed: efter at have troet Alt, selv det Utrolige, vilde man nu Intet troe. Engelske aandrige Forfattere skrev med al aabenbaret Religion og anerkjendte kun de Sætninger, om hvis Rigtighed den blotte Fornuft kunde overtude dem. De kaldes derfor Kritænkere, eller Deister (fordi de vel antog en Guds Tilværelse, men ikke Treenheden). At franske Forfattere udbredte en aabenbar Vantro og spottede al Religion, er tidligere omtalt. I Tydskland optog de Værde diøse Ideer med stor Beredvillighed, og allevegne forkyndtes nu, at den sunde Fornuft, uformørket af al Tro paa en Aabenbaring, var Menneskets sikreste Veileder. Dette kaldes Nationalisme, som uden at belymre sig synderlig om den theoretiske

Religion anpriser Dyd og Sædelighed som den sande menneskelige Fuldkommenhed, og saaledes nægter, at Troen skal være Gjerningernes Kilde. De, som i Modsetning til den rationalistiske Bantro stræbte at bevise, baade at en Aabenbaring er nødvendig, og at der gives Ting, som ligge udenfor den menneskelige Fornufts og Tænkningens Omraade, kaldtes Supernaturalister. I dette Aarhundrede har en inderligere Tro paa Aabenbaringen atter opfyldt Gemytterne, og en forsonligere Tilnærmelse mellem de forskjellige christelige Partier er mange Steder indtraadt; i Preussen og flere tydske Lande er en Forening af den lutherste og den reformeerte Kirke bleven iværksat, hvilket imidlertid ingenlunde har vundet almindeligt Bifald, da Foreningen ikke er begrundet paa virkelig Enighed og derfor heller ikke kan tillægges nogen religiøs Betydning.

Vel har Christi Kirke endnu i vore Dage mange Kampe at bestaae og Angreb at udholde; men Herrens gode Helligaand bevarer og vil bevare Christi Menighed til Dagenes Ende; thi det er denne Aand, om hvem Frelseren siger: „Han skal blive hos Eder evindeligen: den Sandheds Aand, hvilken Verden ikke kan annamme; thi den seer ham ikke, kjender ham ikke heller; men I kjende ham; thi han bliver hos Eder og skal være i Eder“ (Joh: 14, 16. 17). Og om end alt det Menneskelige omstiftes, bliver dog Jesu Christi Menighed; thi „Guds faste Grundvold staaer og haver dette Segl: Herren kjender Sine!“ (2 Tim 2,19).

---

§ 28.

Religionslærens Inddeling.

Da enhver Religions Hensigt er at meddele Oplysning om Menneskets Forhold til det eller de høiere Væsener, af

hvilke det føler sig afhængigt, maa enhver Religionslære indeholde en Besvarelse af de Spørgsmaal: Hvad er Gud? (eller: hvad ere Guderne?) og: hvad er Mennesket? Da fremdeles Enhvers egen Bevidsthed siger ham, at Forholdet til det høieste Væsen ikke er det, som det burde være, maa enhver Religionslære endvidere indeholde Besvarelsen af det Spørgsmaal: Hvorledes skeer Føreløsen? Endelig er Forventningen om et andet Liv naturligt for ethvert Menneske, og derfor maa enhver Religionslære indeholde Besvarelsen af det Spørgsmaal: Hvordan bliver Menneskets Tilstand efter Døden?

I de naturlige (hedenske) Religioner besvares disse Spørgsmaal naturligviis ufaldkomment og urigtigt; den jødiske Religion indeholder de store Grundsandheder, men tildeels i prophetisk Billedspreg; den christelige Religion indeholder den sande og tilfredsstillende Løsning af dem alle.

Som Følge deraf maa den christelige Religionslære indeholde:

- 1) Læren om Gud (Theologi); der atter omhandler:
    - a) Guds Væsen, og
    - b) Guds Gjerninger.
  - 2) Læren om Mennesket (Anthropologi), der omhandler:
    - a) Menneskets Natur og Bestemmelse, og
    - b) Menneskets Pligter.
  - 3) Læren om Gudmennesket (Christologi), der omhandler:
    - a) Christi Person, og
    - b) Christi Bærf.
  - 4) Læren om det evige Liv (Eschatologi).
-

Forste Capitel.

Læren om Gud.

Forste Afsnit.

Om Guds Væsen.

§ 29.

Da Gud er uendelig og alfuldkommen, have vi ingen anden Kundskab om hans Væsen og Villie, end den, der er os meddeelt ved hans egen deels middelbare, deels umiddelbare Aabenbaring. Saavel Naturen i os og om os som Menneffslægtens Historie bærer Vidnesbyrd om Guds Tilværelse og Virken; og ved hans umiddelbare Aabenbaring i Christo have vi lært, hvad der af Menneffer kan vides om ham. Ifølge denne Aabenbaring troe og bekiende vi, at Gud er den uskafte og evige, personlige og selvstændige, fuldkomne og almægtige Aand, Allings Skaber og Herre, den hellige og retfærdige Lovgiver, som gjennem Jesu Christi og den Helligaands Aabenbaring kalder Menneffene til sit Samfund og den evige Salighed.

Ap. Gj. 14, 17: Han haver ikke ladet sig selv uden Vidnesbyrd, idet han gjorde os godt og gav os Regn og frugtbare Tider af Himmelen, idet han mættede os med Føde og vore Hjertes med Glæde.

Rom. 1, 19, 20: Det, som man kan vide om Gud, er dem aabenbaret; thi Gud har aabenbaret dem det. Thi hans usynlige Væsen, hans evige Kraft og Guddommelighed bestuvs fra Verdens Skabelse af og forstaaes af hans Gjærninger.

Ann. Da Menneffene ere endelige og ufuldkomne, er Gud som den Evige og Alfuldkomne ufattelig og ubegribelig for

dem. Om ham og hans Væsen og Villie vide vi kun det, som han selv har meddeelt os, fordi det var os nødvendigt at vide det. En klar og fuldstændig Kundskab forjætter Skriften os i det evige Liv.

1 Cor. 13, 12: Nu see vi ved et Speil, i en mørk Tale, men da skalle vi see Ansigt til Ansigt; nu kjender jeg i Skyggevæis; men da skal jeg erkjende, ligesom jeg og er kjendt.

§ 30.

Verdens Tilværelse og Fornuftmæssighed, vor egen aandelige Natur og Væsen, og fremfor Alt Aabenbaringens egne Ord afgive for den sunde og ubiidede Betragtning fuldgyltige Vidnesbyrd om Guds Tilværelse. Egentlige Beviser derfor giver Skriften ikke; thi de hellige Forfattere forudsætte, at Troen paa Gud er tilstede. Og naar man har søgt ad de menneskelige Fornuftslutningers Bei at fremstille Beviser for Guds Tilværelse, da har man derved snarere kunnet opnaae at bestyrke og levendegjøre Troen hos dem, der allerede have den, end at vække og begrunde den hos dem, der tvivle eller fornægte. Det er nemlig umuligt at give et i mathematisk Forstand afgjørende og uimodsigeligt Beviis for Guds Tilværelse, da enhver saadan Beviisførelse nødvendigviis maa slaae over fra det Endelige i det Uendelige.

De almindeligst anførte Beviser ere: det kosmologiske, physikotheologiske, teleologiske, ontologiske og moralske.

Det kosmologiske Beviis betragter Verden som foranderlig og endelig, og slutter derfra til det uforanderlige og evige Ophav. Herved lære vi altsaa Gud at kjende som den Ufskabte, der selv har skabt Alt, og af hvis Magt Alt er afhængigt.

Det physikotheologiske Beviis henviser til Verdens Storhed, Skjønhed og Hensigtsmæssighed, forat vi deraf kunne erkjende Guds Almagt, Godhed og Biiidom.

Det teleologiske Beviis paa viser, hvorledes enhver Ting i Verden, medens den opnaaer sit eget Formaal (*τέλος*), tillige bliver et Middel til hoiere Formaalets Opnaaelse. Alle disse endelige Formaal samle sig i den, der saavel er Altings Skaber, som det uendelige Formaal, mod hvilket Alting stræber, nemlig Gud. Dette Beviis betragter altsaa Gud som den alvise Verdensstyrer, til hvis Forherligelse Alt maa tjene.

Det ontologiske Beviis gaaer ud fra den Erkjendelse, at Tanken om Gud med Nodvendighed er nedlagt i Menneskets Sjæl, og altsaa maa være nedlagt deri af Gud selv, som selgelig maa have en virkelig Tilværelse. Dette Beviis vil altsaa godtgjøre, at det hoieste Væsen ikke kan være til alene i Menneskets Forestilling, men at tværtimod Menneskets Forestilling om et saadant Væsens Tilværelse har sin Grund deri, at dette Væsen virkelig er til og meddeler sig til alle de skabte Aander.

Det moraliske Beviis betragter Menneskets aandelige Væsen og viser, at der hos Alle findes en Trang til det Gode, en Stræben derefter, en Bevidsthed om, at det kan fordres af Mennesket, som baade kan og skal gjøre det Gode. Denne hoiere Lov, der byder i og over Mennesket, maa være nedlagt i Sjælen af et Væsen, der selv er retfærdigt og helligt, og som vil, at Menneskene skulle stræbe at blive det.

Pf. 19, 1: Himlene fortælle Guds Ære, og den udstrakte Befæstning forkynder hans Hænders Gjerning.

Pf. 104, 24: Herre! hvor mange ere dine Gjerninger? Du gjorde dem alle viseligen.

Pf. 104, 31: Herrens Ære skal være evindelig; Herren skal glædes i sine Gjerninger.

Ap. Gj. 17, 28: I ham leve, røres og ære vi.

Rom. 2, 15: De (Hedningene) vise Lovens Gjerning freven i deres Hjerter, idet deres Samvittighed vidner med dem, og Tankerne indbyrdes anklage eller ogsaa forsvare hverandre.

Ann. 1. Det moralske Beviis kan ogsaa fremstilles fra en anden Side, og faaer da Navn af det historiske (Beviiset ex consensu gentium). Her gjøres opmærksom paa, at alle Mennesker have Bevidstheden om Guds Tilværelse, og at denne Bevidsthed er desto klarere og virksommere hos dem, jo fuldkommnere og visere de ere. Altsaa horer Tanken om Gud med til Menneskets moralske Væsen; men dette kan kun have sin Grund deri, at Gud selv har nedlagt denne Tanke hos os. Dette Beviis nærmer sig saaledes ogsaa til det ontologiske.

Ann. 2. Atheisme eller Gudsfor nægtelse kan kun findes hos Mennesker, der enten ere saa dyriske, at de have tabt Sandisen for det Aandelige, eller saa fordærvede, at de stræbe at tilintetgjøre den forfærdende Tanke om Gud.

Pf. 14, 1: En Daare siger i sit Hjerter: der er ingen Gud.

§ 31.

Vi kalde Gud en *Aand*, idet vi deels tænke os ham ophoiet over al Endelighed og Regemlighed og derfor usynlig, deels ophoiet over al Indskrænkning og Begrændsning og altsaa frie og selvstændig. Skriften kalder ham derfor ogsaa den *levende Gud*.

Joh. 4, 24: Gud er en Aand, og de, som ham tilbede, bør det at tilbede i Aand og Sandhed.

Ap. Gi. 14, 15: I skulle vende om fra disse forfængelige Guder til den levende Gud, som haver gjort Himmelen og Jorden og Havet og alle Ting, som ere i dem.

Jer. 10, 10: Den Herre Gud er Sandhed, han er den levende Gud, og en evig Konge.

Ann. Da Gud er en Aand, skal ogsaa Forholdet mellem

ham og Menneskene være aandeligt. Han kan altsaa ikke værdigen tilbedes ved blotte Ceremonier, ikke heller under nogen billedlig Skikkelse, men ene ved Sjælens frie Hængivelse til ham i Tro, Kjærlighed og Lydighed.

Æi. 40, 18: Ved hvem ville i da ligne Gud? eller hvad for en Lignelse ville I forordne for ham?

8 Mos. 26, 1: I skulle ikke gjøre Gder Afguder; I skulle ikke heller opreise Gder et udfaaaret Billede og Støtte, og udgravne Stene skulle I ikke sætte i Gders Land for at tilbede dem; thi jeg er Herren, Gders Gud.

§ 32.

Guds **Egenskaber** ere de Fuldkommenheder, gennem hvilke hans evige Væsen aabenbarer sig for Menneskene og fattes af dem. Man maa derfor ikke tænke sig den ene guddommelige Egenskab adskilt fra de andre eller modstridende de andre; thi da Gud er een, udgjøre hans Egenskaber den høieste Eenhed, der i sig indbefatter alle Fuldkommenheder.

Anm. 1. Da Mennesket er skabt i Guds Billede, besidder det en Afglands af Guds Herlighed, et Afbillede af hans Egenskaber, men alt i Ufuldkommenhed. Saaledes kunne de menneskelige Egenskaber være hinanden modstridende; man kan f. Ex. tænke sig en Retfærdighed, der er ukjærlig og en Kjærlighed, der er uretfærdig.

Anm. 2. Ved Anthropomorphismer forstaaer man saadanne Udtryk om Gud, der ere laante fra menneskelige Egenskaber, Tilstande og Forhold. Det er nødvendigt for Menneskene at bruge saadanne, da de mangle Ord til fuldkomment at udtrykke det Fuldkomne. Derfor bruger ogsaa den hellige Skrift anthropomorphisiske Udtryk om Gud f. Ex. Guds Die, Guds Haand, Guds Brede. Det er billedlige Betegnelser, der skulle tydeliggjøre os vore Begreber om Guds Væsen og Virken. Man maa derfor vogte sig for med Udtrykket ogsaa at over-

føre Forestillingen om menneskelig Ufuldkommenhed paa Gud (Anthropopathier).

Ann. 3. Ved at lære at kjende Guds Egenstaber lære vi tillige at kjende vort Forhold til ham; Vigtigheden af Kundskaben til de guddommelige Egenstaber bliver saaledes indlysende, naar vi betænke, at denne Kundskab tillige giver os Advarsel, Opmuntring, Veiledning og Trøst.

§ 33.

Gud er ophøiet over al Indskrænkning; derfor begrænses han ikke af Tid og Rum; den har ingen Magt over ham; men han er dens Herre, d. e. han er evig. Ikke heller begrænses han af Rummet, men er altid virkende tilstede allevegne; d. e. han er allestedsnærværende.

Som den evige er Gud tillige uforanderlig; thi han er evig det samme fuldkomne Væsen, hans Fuldkommenhed berøber netop derpaa, at han ikke forandrer sig.

Es. 40, 6: Saa sagde Herren, Israels Konge og Gjenløser, den Herre Zebaoth: Jeg er den Første og jeg er den Sidste, og uden mig er ingen Gud.

Hebr. 1, 8: Din Throne, o Gud! staaer i al Evighed.

Ap. Gj. 17, 27. 28: Han er sandelig ikke langt fra Enhver af os, thi i ham leve og røres og ere vi.

Jac. 1, 17: Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra og kommer ned fra Hysenes Fader, hos hvilken ikke er Forandring eller Skygge af Omstiftelse.

Ann. Ligesom Gud er uforanderlig, saaledes er ogsaa hans Ord uforanderligt, d. e. han er sandtru; ligeledes ere hans Forjættelser uforanderlige, d. e. han er trofast.

Rom. 5, 4: Gud maa være sandtru, om endog hvert Menneske er Løgner.

Pf. 33, 4: Herrens Ord er ret og al hans Gjerning trofast.

§ 34.

Som den Evige og Allestedsnærværende er Gud den alvidende, d. e. hans Vidende er ophøiet over al Indskrænkning,

idet han paa een gang skuer det Forbigaaende, det Nærværende og det Tilkommende. Derfor kunne Salomos Ordt: „der er slet intet Nyt under Solen“ (Præd. 1, 9) egentlig kun passe paa Gud.

Idet Gud veed Alt, er hans Videns ikke en død og usrugtbar Kundskab; men tillige virker han i Alt som den almægtige, d. e. den, hvis Magt er ubegrændset, fordi Alt er afhængigt af ham.

Ps. 94, 9: Men den, som plantede Dret, ikke skulde høre? Eller mon den, som dannede Dret, ikke skulde see?

Matth. 19, 26: For Gud ere alle Ting mulige.

Beatræd. 3, 37: Hvo er den, som tør sige: det stete bog, fjendt Herren ikke besøel det?

Anm. Dgsaa Hedningene tænkte sig deres høiere Guder som meget mægtige Væsener. Herefter have flere Guder faaet Navne; i Bibelen nævnes saaledes Baal (Herren) og Moloch (Kongen).

§ 35.

Idet Guds Alvidenhed skuer Alt, og Guds Almægt styrer Alt, skeer Guds Villie i alle Ting. Men Guds Villie er, at Alt ved at opnaae sin Bestemmelse og udfylde sin Plads i Skabningens Række tillige skal bidrage til Udførelsen af Guds almindelige Verdensplan og saaledes være et Led i det store Hele. Derfor er Gud den alvise, fordi saavel Hensigten med hans Styrelse, som de Midler, hvorved han udfører sine Hensigter, ere uendelig fuldkomne.

Job 12, 13: Høe ham er Wiisdom og Bælde; ham hører Raad og Forstand til.

Abent. 7, 12: Velsignelse og Gode og Wiisdom og Tak og Priis og Magt og Styrke være vor Gud i al Evighed! Amen.

§ 36.

Gud fudbyrder sin Villie og sine alvise Hensigter gjennem sine Love. I Naturen, den ufornuftige Skabning, hersker Natu-

rens Lov, gjennem hvilken den evige Fornuft aabenbarer sig; medens Menneffeslægten og det enkelte Menneffes Udvikling fkeer efter Mandens Lov. Da Gud ved disse Love har ordnet Alt saaledes, at enhver Skabning indtager sin rette Plads i den hele Række, og er i den Stilling og de Forhold, som tilkomme den efter dens Natur og Beskaffenhed, er han den retfærdige. Guds Retfærdighed viser sig derfor ligesaavel i at give de Love, hvilke Alskabningen maa lyde (den lovgivende Retfærdighed), som i at overholde disse Love (den dømmende Retfærdighed).

Pf. 11, 7: Herren er retfærdig, elsker Retfærdighed; hans Ansigt beskuer en Oprigtig.

Jeh. Aabenb. 15, 3: Store og forunderlige ere dine Gjerninger, Herre Gud, Du Almægtige! Retfærdige og sande ere Dine Veie, Du de Helliges Konge!

Pf. 119, 137: Herre! Du er retfærdig, og dine Domme ere Ret.

Anm. I Forhold til de fornuftige Skabninger viser Guds dømmende Retfærdighed sig deels som belønnende, deels som straffende. Og da den fornuftmæssige Verdensorden fører det med sig, at Belønning og Straf ere naturlige Følger af vor Tænke- og Handlemaade, siige vi medrette: Dyden er sin egen Lon, og Lasten er sin egen Straf.

Men hvor Guds Wiisdom og Retfærdighed kræver det, sender han Belønning og Straf ved umiddelbare Tilfælfelser, der skulle modtages som Dymuntringer og Dpfordringer, eller som Provelser og Udvarsler.

Sir. 51, 39: Gjerer Eders Gjerninger for denne Tid, saa skal han give Eder Eders Lon i sin Tid.

2 Macc. 6, 13: At de, som handle ugudeligen, ikke efterlades lang Tid, men strax falde i Straf, er et Tegn til en stor Belgjerning.

§ 37.

Idet Guds Retfærdighed kræver, at Alt skal være efter hans Willie, kommer Alt derved tillige til at opnaae sin

egen Bestemmelse. Derved viser hans Retfærdighed sig som **Godhed**, idet han giver enhver af sine Skabninger saameget Godt, som deres Natur og indre og ydre Tilstande gjøre dem istand til at modtage.

Matth. 19, 17: Ingen er god, uden Gen, som er Gud.

Pf. 143, 9: Herren er god mod dem Alle, og hans Barmhjerlighed er over alle hans Gjæringer.

Matth. 3, 45. Han lader sin Sol opgaae over Døde og Gode, og lader regne over Retfærdige og Uretfærdige.

§ 38.

Guds Godhed mod de fornuftige Skabninger kaldes **Kjærlighed** og viser sig ikke blot deri, at han meddeler dem gode Gaver, men at han meddeler dem sit eget Væsen, sin egen Aand. Guds Kjærlighed aabenbarer sig derfor i sin uendelige Rigdom i Jesu Christi Aabenbaring, i den Helligaands Udsendelse og Guds Riges Virksomhed paa Jorden.

Da Guds Kjærlighed bestandig er retfærdig, sige vi, at der er ingen **Personsansæelse** hos Gud.

1 Joh. 4, 16: Gud er Kjærlighed, og hvø som bliver i Kjærlighed, bliver i Gud, og Gud i ham.

1 Joh. 4, 19: Vi elske ham, fordi han elskede os først.

Joh. 5, 16: Saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Een den Genbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv.

Rom. 2, 11: Der er ingen Personsansæelse hos Gud.

Anm. 1. Guds Kjærlighed kaldes **Naade**, forsaavidt den betragtes i Forhold til den faldne Slægt, og bliver os tildeel uden al Fortjenslighed fra vor Side.

Eph. 2, 8: Af Naade ere I frelst formedelst Troen, og det ikke af Eder, det er en Guds Gave.

Anm. 2. Guds Kjærlighed kaldes **Barmhjerlighed**, forsaavidt den aabenbarer sig i Forhold til den menneskelige legemlige eller aandelige Trang og Nød.

Luc. 6, 36: Saa værre da barmhjertige, som Eders Fader og er barmhjertig.

Anm. 3. Guds Kjærlighed mod gjenstridige og forhærdede Syndere kaldes Langmodighed. Den langmodige Gud opsætter Synderens Straf for at give ham Tid til Omvendelse.

Rom. 2, 4: Foragter du hans Godheds og Laalmodigheds og Langmodigheds Rigdom, og veed ikke, at Guds Godhed leder Dig til Omvendelse.

§ 39.

Formedelt sin Kjærlighed meddeler Gud Menneskene sit evige Væsen og aflægger Vidnesbyrd om sig i deres Indre. Men dette Vidnesbyrd indeholder tillige en Fordring, der gjøres til Mennesket saavel igjennem Guds Ord, som gjennem Samvittighedens Paamindeiser. Indholdet af denne Fordring er, at vi skulle stræbe at blive Gud lige ved at underkaste os hans Kjærligheds Styrelse med fri Lydighed.

Denne Guds Fordring til os lærer os at kjende ham som den hellige, d. e. den, der uberørt af al Synd og Ufuldkommenhed kun vil og elsker det Gode. Da Gud er hellig, er Formaalet for hans Styrelse af Menneskeslægten og det enkelte Menneskes Skjæbne, at Alle skulle blive hellige.

Es. 6, 3: Hellig, hellig, hellig er den Herre Zebaoth, al Jorden er fuld af hans Ære.

1 Pet. 1, 15: Efter den Hellige, som Edet kaldte, vorder og I hellige i al Omgængelse.

1 Thesf. 4, 3: Dette er Guds Villie: Eders Helliggjørelse.

§ 40.

Medens de enkelte guddommelige Egenstaber vise os den Ufuldkomne, aabenbarende sig i forskjellige Forhold til sine Skabninger, kalde vi ham derimod den salige, idet vi tænke os ham som Indbegrebet af al Fuldkommenhed, indbefattende i sig al Magt og Herlighed; han er den, af hvem Alt er af-

hængigt, medens han selv er uafhængig af Skabningen og uendelig ophøiet over den.

Det Guds Kjærlighed og Hellighed virker i Menneskene for at forene dem med den Salige, er det evige og høieste Formaal for hans Birkfømhed at gjøre Menneskene salige ved at inddrage dem i sit Samfund.

1 Tim. 6, 15: Den Salige og alene Mægtige, den Herrers Herre og Kongers Konge.

Ap. Gj. 17, 24, 25: Gud, som haver gjort Verden og alle Ting, som ere derudi, han, som er Himmelens og Jordens Herre, boer ikke i Tæmpler, gjorte med Hænder; han tjenes og ikke af Menneskers Hænder, som den, der haver Noget behov, efterdi han selv giver Alle Liv og Ande og alle Ting.

1 Tim. 1, 11: Den salige Guds hertige Evangelium.

1 Cor. 13, 1, 2: Fremdeles minder jeg Eder, Brødre! om det Evangelium, sem jeg forkyndte Eder, hvilket I og annammede, i hvilket I og ere vedblevne, ved hvilket I og blive salige, dersom I beholde det efter den Tale, hvormed jeg forkyndte Eder det.

Anm. Forsaavidt Menneskets Salighed betegner dets Optagelse i Samfundet med den salige Gud, er den noget Fremtidigt, Iudbegrebet af Guds Forjættelser til de Fromme. Men Skriften kalder Menneskene allerede salige her i det jordiske Liv, naar de understøttede af Guds Kraft arbeide paa deres Saliggjorelse og stræbe at leve et Liv i Gud. Et Gjenstik af det evige og salige Liv forklarar og forherliger da allerede den jordiske Tilværelse, hvis Forkrænkelse udelukker Muligheden af den uforstyrrede Salighed.

Rom. 4, 7, 8: Salige ere de, hvis Overtrædelser ere forladte, og hvis Synder ere skjulte; salig den Mand, hvem Herren ikke vil tilregne Synd!

Matth. 5, 3: Salige ere de Fattige i Anden; thi Himmeriges Rige er deres.

§ 41.

Hovedsummen af den kristelige Lære om Gud er, at han er den treenige. I sit Ord aabenbarer han sig som

Fader, Son og Helligaand, og vil som saadan tilbedes af Menneskene. Men da Læren om den treenige Gud ikke blot angaaer hans Forhold til Menneskene, men hans evige urandsagelige Væsen, er denne Lære et Mystorium, en Hemmelighed, som ikke kan være Gjenstand for Erkjendelsen, men for Troen, og hvis uendelige Indhold først i det evige Liv vil oplade sig for de salige Aander.

I Forhold til Menneskene aabenbarer den treenige Gud sig som den skabende (Faderen), den forløsende (Sønnen) og den helliggjørende Gud (den Helligaand). Saaledes erkjende vi, hvad Treenigheden er for os, om vi end ikke kunne erkjende, hvad den er i sig selv.

Da Læren om den treenige Gud er Grundvolten for den kristelige Troeslære, bliver Enhver, der optages i de Christnes Samfund, efter Herrens egen Befaling døbt til at troe paa Gud Fader, Gud Son og Gud den Helligaand.

Matth. 28, 18, 19: Og Jesus traadte frem, talede med dem og sagde: Alting er givet al Magt i Himmelen og paa Jorden. Gaaer derfor hen og gjører alle Folk til mine Disciple ved at døbe dem i Navnet Faderens, Sønnens og den Helligaands.

Marc. 1, 9-11: Og det skete i de samme Dage, at Jesus kom fra Nazareth i Galilæa, og døbtes af Johannes i Jordan; og strax, da han steg op af Vandet, saae han Himlene adskille, og Aanden ligesom en Due komme ned over ham; og der skete en Røst fra Himlene: Du er min Søn, den Elskelige, i hvilken jeg haver Behagelighed.

Anm. 1. Da den treenige Guds Aabenbarelse fuldendtes i Jesu Christi Menneskevordelse og den Helligaands Udsendelse, kunde den forchristelige Aabenbaring egentlig kun indeholde denne Lære som en Anelse og Forventning; den er derfor den inderste Kjerne af de prophetiske Forjættelser. Idet Propheterne tale om Messias (Christus), som skulde komme til Guds Forherligelse og det jødiske Folks Lyksaliggjørelse, føle de sig grebne og besjælede af Guds Aand, som lægger Spaadom-

mens Død paa deres Tunge og Kraftens Gjerninger i deres Haand. Men ved Siden af denne Opfattelse af Guds Mand som en Wiisdommens og Kraftens Mand erkjende de ham tilige som Hellighedens Mand.

Pf. 7, 14: Derfor skal Herren selv give Eder et Tegns: see, en Jomfru er frugtsemmelig og føder en Søn, og Du skal kalde hans Navn Immanuel (d. e. Gud er med os).

Dan. 7, 13: See, der kom En i Himmelenes Skyer, som Menneskens Søn.

Mich. 6, 1: Og du Bethlehem Ephrata, er en liden at være blandt Juda Tusinde. Af dig skal En udgaae til at være en Hercker i Israael, og hans Udgang er fra fordom, fra Svigheds Dage.

Jach. 7, 12: De forhærde deres Hjerter som en Diamant, saa at de ikke horte Loven og Ordene, hvilke den Herre Zebaoth sendte ved sin Mand formedelst de første Propheter.

Joel 3, 1: Og det skal ske derefter, at jeg vil udgyde min Mand over alt Kjød, og Eders Sønner og Eders Døtre skulle propheteere.

2 Sam. 23, 2: Herrens Mand talede med mig, og hans Tale skete ved min Tunge.

Mich. 3, 8: Men jeg, jeg er sandeligen fyldt af Herrens Mandes Kraft, og af Ret og Styrke.

Pf. 51, 13: Vortkast mig ikke fra Dit Ansigt og tag ikke Din Helligaand fra mig.

§ 42.

Gud kaldes **Fader**, fordi han er Altings almægtige Skaber og Herre, fordi han har dannet Mennesket i sit Billede og efter sin Bignelse, og fordi han i Særdeleshed gennem Jesus Christus kalder alle Mennesker til at være sine Børn.

Gud kaldes **Sonnen** som den sig aabenbarende Kjærlighed, der i Tidens Fylde kom til Verden for at kundgjøre Menneskene Faderens Væsen og Billie og aabne dem Udgang til Samfundet med ham.

Gud kaldes **Manden** som den, der har stiftet og bevarer Herrens Menighed og hvert enkelt Medlem deraf. Guds

Mand bringer Menneskene alle aandelige Naadegaver og kaldes derfor Trøster, Talsmand, Sandheds=Mand og Helligaand.

Disse tre ere Eet, lige evige, herlige og almægtige; men paa Grund af den menneskelige indskrænkede Fattes = Evne er den ene sande treenige Guds Aabenbaring foregaaet i Tidernes Følge.

Pf. 89, 27: Du er min Fader, min Gud og min Saligheds Klippe.

Eph. 4, 6: Een Gud og Alles Fader, som er over Alle og ved Alle og i Eder Alle.

1 Joh. 5, 1: See, hvor stor Kjærlighed Faderen haver beviist os, at vi skulle kaldes Guds Børn.

Joh. 5, 23: Alle skulle ære Sønnen, ligesom de ære Faderen; hvo som ikke ærer Sønnen, ærer ikke Faderen, som ham udsendte.

Joh. 5, 16: Saa haver Gud elsket Verden, at han haver givet sin Søn den Genbaarne, at hver den, som troer paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv.

Joh. 15, 26: Talsmanden, den Helligaand, hvilken Faderen skal sende i mit Navn, han skal lære Eder alle Ting, og minde Eder om alle Ting, som jeg haver sagt Eder.

1 Cor. 12, 4—6: Der er Forskjel paa Naadegaver, men Manden er den samme; der er Forskjel paa Tjenester, men Herren er den samme; der er Forskjel paa kraftige Gjærninger, men Gud er den samme, som krafteligen virker Alt i Alle.

Anm. 1. Idet vi erkjende Guds Mand som den Selligaand, erkjende vi tillige Christendommens uendelige Fortrin for de øvrige Religioner. I Jødedommen herskede Loven som en fremmed Magt, og Folket opfyldtes af „en Trældoms Mand til Frygt“ (Rom. 8, 15); Hedenstabet forstaaer ikke at adstille det Verdslige og det Aandelige, og dets Mand er derfor „Verdens Mand“ (1 Cor. 2, 12). Christi Rige besjæles af den Helligaand, som er „en sønlig Udkaarelises Mand“ (Rom. 8, 15).

Anm. 2. De tre store christelige Fester have Hensyn til Treenighedslæren. I Julefesten æres Faderen, som af Kjær-

lighed sendte sin Søn til Menneskene; Paaskefesten er Søn-
nens Fest og minder om hans Hengivelse og Opreisning af
Graven; Pintsfesten er til Ihukommelse af den Helligaands
Udsendelse og Kirkens Stiftelse. Disse tre Fester har Kirken
helligholdt fra meget gamle Tider. Den umiddelbare Bekjendelse
af sin Tro paa den treenige Gud aflægger Kirken ved at fest-
ligholde 1 Søndag efter Pinte som Treenighedsfest (festum
trinitatis, indstiftet af Pave Johan 13 i Maret 1334).

Andet Afsnit.

Om Guds Gjerninger.

§ 43.

Gud har skabt Verden d. e. han har givet den
dens Tilværelse og Indretning, idet han frembragte saavel
Materien som Formen; derfor sig vi, at Verden er skabt af
Intet, ved Guds Almagt.

Verdens Skabelse er altsaa den Virksomhed af Gud,
hvorved han frembragte Verden i den Hensigt, at den skulde
aaabene den evige Guds Herlighed.

1 Mos. 1, 1: I Begyndelsen skabte Gud Himmelen og Jorden.

Jebr. 11, 3: Ved Tro forstaae vi, at Verden er bleven beredt
ved Guds Ord, saa at de Ting, som sees, ere blevne af dem, som
ikke sees.

Anm. 1. Ordet »Verden« tage vi her i dets meest ud-
strakte Betydning, saa at det betegner Indbegrebet af alt det
Skabte, hvilket Skriften ogsaa kalder »Himmel og Jord.« I
Bibelen bruges Ordet Verden ogsaa i flere mere indstrænkede
Betydninger.

Anm. 2. Da Verdens Skabelse ligger aldeles udenfor
den menneskelige Erfarings Kreds, have vi Kundskaben derom
alene af Aabenbarings Ord. Naar Sedningene stræbte at

forklare sig Verdens Tilværelse, fore de paa forskjellig Maade vild i deres egne Grublerier. Nogle antog en evig Materie (Chaos), som Guderne havde formet og ordnet; men heri ligger den Vildfarelse, at Materien betragtes som evig. Andre troede, at hele Verden var udført af Guddommen, ligesom Straalerne af Solen (Emanationslære); men herved ophæves Modsetningen mellem Mand og Materie. Andre tænkte sig endog saa Verden frembragt og bestaaende ved et Tilfælde.

De gamle Skandinavers Forestillinger om Verdens Skabelse indeholdes i den yngre Edda: Der var i Begyndelsen kun et uhyre Svælg, Ginnungagab; Syd for det blev en heed Verden, Muspelheim; mod Nord en kold Verden, Niflheim. Sydens Ild forenede sig med Nordens Is; deraf fremkom Kampen (Rimthursen) Ymer, som dræbtes af Odin. Ymers Lig bragtes nu nd i Ginnungagab, hvor hans Skjød blev Jorden, hans Blod Havet, hans Been Bjergene, hans Tand Stenene, hans Haar Træerne, hans Hjerneskjal Himlen, hvorpaa Odin fæstede Gnister fra Muspelheim som Lys. Af to Træer ved Strandbredden dannede Odin dernæst de første Mennesker, Ask og Embla, som boede i Midgaard.

De rene hedenste Forestillinger om Verdens Skabelse finde vi i Zoroasters Lære, hvorefter „det skabende Ord“ (Hosrover) har frembragt den synlige Verden som en Afbildning af den usynlige; i denne synlige Verden føres nu Kampen mellem det Gode og Døde; naar det Gode har seiret, forsvinder atter den synlige ufuldkomne Verden.

§ 41.

Den hellige Skrift, af hvilken vi øse vor Kundskab om Verdens Skabelse, lærer os om Skabningens Beskaffenhed, at alt det Skabte er saare godt, d. e. svarende til sin Bestemmelse og stiftet til at indtage sin Plads i Rækken af de skabte Ting — og, at Mennesket er stabt i Guds

Billede, hvilket Udtryk vi forstaae ved at betænke, at Guds Kjærlighed imod os viser sig deri, at han meddeeler os sit eget Væsen (see § 38). Men denne Meddelelse er kun mulig, naar Mennesket oprindelig er skabt modtageligt derfor. Menneskets Mand bærer altsaa i sig et Afpræg af den Fuldkommenhed og Herlighed, som er Guds Væsen; og det skal udvikle denne Lighed overeensstemmende med det Guds Billede, hvori det er skabt.

1 Mos. 1, 31: Gud saae alt det, han havde gjort, og see: det var saare godt.

1 Mos 1, 26, 27: Gud sagde: Lader os gjøre et Menneske i vort Billede, efter vor Lignelse. Og de skulle herse over Havets Fiske og Himmelens Fugle og over Dvæget og over den hele Jord og over alt Kryb, som kryber paa Jorden. Og Gud skabte Mennesket i sit Billede; i Guds Billede skabte han det; Mand og Qvinde skabte han dem

Anm. I det gamle Testaments Tid tænktes Menneskets Lighed med Gud fornemmelig at bestaae i det Serredømme, som Gud har givet Menneskene over Jorden og dens øvrige Beboere, ligesom han selv er Herre over hele Verden og alle Skabninger i den. Men denne Lighed kan ikke være den egentlige og væsentlige, da den ophører med Menneskets Død. Det Guds Billede, i hvilket Mennesket er skabt, bevares i Ewigheden, fordi det udgjør dets sande Væsen og uadødelige Natur.

§ 45.

Den hellige Skrift omtaler Tilværelsen af Engle, hvis Skabelse er gaaet forud for Menneskets; thi Herren siger (Job 38, 7), at „alle Guds Born raabte af Glæde“, da Jorden grundfæstedes. At de ere skabte i de 6 Skabelses Dage, sees af 1 Mos. 2, 1, hvor der siges, at „Himmelen og Jorden bleve fuldkommede, og al deres Hær“.

Skriften lærer os, at Englene ere usynlige fornuftige Skabninger, som ere begavede med en høiere

Natur end Menneskene, og som have gjenne-
gaaet deres Prøvelsestid. De have Saligheden i
Samsundet med Gud, hvis Villie de udrette navnlig ved at
beskjærme de fromme Mennesker.

Pf. 105, 20: Lovet Herren, I hans Engle, I Vældige i Magt,
som udrette hans Ord, idet I here paa hans Ords Rest.

Hebr. 1, 14: Ere de (Englene) ikke tjenende Aander, udsendte
til Hjælp for dem, som skulle arve Salighed?

Anm. 1. Ordet Engel (*ἄγγελος*) betyder egentlig et
Sendebud, fordi Englene fremtræde som Guds Sendebud til
Menneskene baade i Patriarchernes og Propheternes Dage, og
paa Christi og Apostlenes Tid.

1 Mos. 22, 11: Da raabte Herrens Engel af Himmelen til ham
og sagde: Abraham, Abraham! og han sagde: See, her er jeg!

1 Mos. 48, 15: (Da Jacob velsigner Ephraim og Manasse, siger
han:) den Engel, som mig haver igjennest fra alt Dndt, velsigne
Drengene.

2 Mos. 5, 2: Og Herrens Engel aabenbaredes for ham (Moses)
i en Ildslue, midt af en Ternebusk.

2 Mos. 25, 20: See, jeg sender en Engel for Dit Ansigt at
bevare Dig paa Veien og føre Dig til det Sted, som jeg haver
beredt.

Pf. 54, 8: Herrens Engel leirer sig trindt omkring dem, som
ham frygte, og frier dem.

Anm. 2. Vi kalde Englene usynlige Væsener, fordi de
ikke kunne fattes af det menneskelige Siets Sands. Men da den
hellige Skrift forjætter de Fromme i Opstandelsen en Lighed
med Engle (Matth. 22, 30), maae vi antage en himmelsk
Legemlighed hos Englene; dette bestyrkes ogsaa derved, at de
kunne blive synlige.

Skripten omtaler og nævner forskjellige Classer af Engle,
hvem forskjellige Gjerninger synes at være anbettede. Saa-
ledes nævnes Cherubim, d. e. Styrkens Helte, Seraphim, d.
e. skinnende Lysengle, Erkengle o. s. v. Noget af dem nævnes
ved Navn: Gabriel (Guds Kraft), Michael (hvo er som Gud?),
Raphael (Guds løgende Kraft).

Alle Englene staae under Christus, med hvem de skulde aabenbares paa den yderste Dag, og de ere med Menneskene deelagtige i det himmelske Rige.

Matth. 16, 27: Menneskens Søn skal komme i sin Faders Herlighed med sine Engle, og da skal han betale Enhver efter hans Gjerning.

§ 46.

Forud for Englenes nuværende Fuldkommenhedstilstand er gaaet en Provelsestid, i hvilken nogle ere faldne. Disse kaldes **onde Engle** og stride mod det Gode, mod Kristus og hans Rige. De udgjøre et Samfund, hvis Dverste er Djævelen (ó διάβολος d. e. Bagvadsferen) eller Satan (ó σατανᾶς, ó αντίδικος d. e. Modstanderen). Deres afmægtige Trods mod Gud har allerede medført en Usaligheds- tilstand for dem, og paa den yderste Dag skal Dommen for- fyndes ogsaa over de onde Engle.

2 Pet. 2, 4: Gud svarede ikke de Engle, som syndede, men ned- stødte dem til Helvede, og overantvorbode dem i Mørkets Lænker at forvares til Dommen.

Matth. 25, 41: Gaaer bort fra mig, I Forbandede, i den evige Ild, som er beredt Djævelen og hans Engle!

Ann. 1. Ligesom Djævelen forførte de første Mennesker, saaledes arbejde de onde Engle bestandig paa at udbræde det Onde og tilintetgjøre det Gode. Derfor siger Skriften, at Kristus er aabenbaret, til „at han skal afskaffe Djævelens Gjer- ninger“ (1 Joh. 3, 8). Djævelens Fristelser kunne Menne- skene modstaae ved at vaage og bede og holde sig til Gud, lige- som Kristus modstod Fristelsen (Matth. 4, 1—11).

Jac. 4, 7: Værrer Gud underdanige; staaer Djævelen imed, saa skal han flye fra Eder.

Ann. 2. Den everste onde Mand kaldes i Skriften Belial (d. e. den Afmægtige), Beelzebub (Snuernes Gud, egentlig Navnet paa en af Philisternes Afguder), denne Verdens Fyrste eller Gud, fordi han hersker i de onde Mennesker, som gjere

hans Villie. Han sammenlignes med en Slange for sin List, og med en brølende Løve for sin Grusomhed og Magt.

§ 47.

Verdens **Dpholdelse** er den Virksomhed af Gud, hvorved han bevarer alt det Skabte saaledes, at det opnaaer sin Bestemmelse og opfylder sin Hensigt. Ligesom Intet kan blive til uden ved Guds Kraft, saaledes kan Intet bestaae uden ved ham, og den guddommelige Almagt aabenbarer sig derfor ligesaavel i Dpholdelsen, som i Skabelsen.

1 Mos. 8, 22: Saalænge Jorden bliver endnu, skal Sæd og Høst, Frost og Hede, Sommer og Vinter, Dag og Nat ikke aflade.

Joh. 5, 17: Jesus svarede dem: Min Fader arbejder indtil nu, og ogsaa jeg arbejder.

Anm. Dpholdelsen af de levende Væsener kaldes **Forværgelse**; ifølge sin Godhed sørger Gud for dem, at de modtage Alt, hvad de efter deres Natur og Bestemmelse i legemlig eller aandelig Henseende ere modtagelige for.

Pf. 104, 13, 14: Han vander Bjergene af sine høie Tale; Vandet mættes af Dine Gjærningers Frugt. Han lader Græs groe for Dvæget og Urter til Menneskets Tjeneste, for at fremsere Brød af Jorden.

Pf. 145, 9: Herren er god mod dem Alle, og hans Barmhjerlighed er over alle hans Gjærninger.

§ 48.

Verdens **Bestyrelse** er den Virksomhed af Gud, hvorved han leder Alt, hvad der skeer i Verden, saaledes, at det maa tjene til hans Forherligelse og til Udførelsen af hans evige Wiisdoms Raad. Saavel Menneskeslægstens Historie som det enkelte Menneskes Liv aabenbarer Guds Wiisdom i Alltings Bestyrelse, og opfordrer os til at sætte vor Lid til ham.

1 Pet. 5, 7: Kastet al Ederes Sorg paa Gud; thi han haver Omseerg fer Eder.

Ordsp. 15, 3: Herrens Dine ere allesteds; de bestue Ende og Gude.

Ann. 1. Guds vise Verdensstyrelse, forsaavidt den angaaer Menneskeslægten i Almindelighed eller det enkelte Menneske i Særdeleshed, kalde vi Forsyn, idet vi derved forstaae den Virksomhed, hvorved Gud leder Slægten saavel som de Enkelte til det Maal, han har sat dem. I Forsynet aabenbarer Guds Kjærlighed sig som den Magt, der uden voldsomt at forstyrre den menneskelige Frihed eller indgribe i Menneskets Handlinger, dog ad sine urandsagelige Veie frembringer det Udfald af Alt, hvorved Guds Villie skeer. Da Forsynet er Udførelsen af Guds ewige og alvise Verdensplan, er dets Virken ufattelig for Menneskene, der kun see det Enkelte, men ikke det Hele i dets Sammenhæng og Fuldkommenhed. Men det er ethvert Menneskes Pligt i sit eget Liv at erkjende og ære Forsynets Styrelse, der for den troende Betragtning paa mange Maader oplader og aabenbarer sig.

Ordsp. 16, 33: Løddet kastes i Skjædet; men al dets Udsald er fra Herren.

Phil. 2, 13: Gud er den, som virker i Os baade at ville og at udrette, efter sit Velbehag.

Sir. 59, 28: Man maa ikke sige: hvad er det? hvortil skal det? thi alle Ting ere skabte til deres Brug.

Judith 9, 13: Du er de Ringes Herre, de Smaaes Hjælper, de Skrøbeliges Forsvar, de Mistviiendes Beskytter og deres Frelse, som ikke have Haab.

Rom. 11, 33, 34: Hvor urandsagelige ere hans Domme og hans Veie usporlige! Thi hvo haver kjendt Herrens Sind, eller hvo var hans Raadgiver?

Ann. 2. Hvor Troen paa Forsynet mangler, betragtes Verdensbegivenhederne og de menneskelige Skjæbner som fremkaldte ved et Tilfælde (en Hændelse), eller styrede efter et uafvendeligt Fatum (Skjæbne). Istedetfor den kristelige Sengivelse i Forsynets Styrelser (Resignation) træder da enten Sløvhed og Ligegyldighed eller Fortvivlelse.

§ 49.

En overfladisk og vantro Betragtning af Verden og Begivenhederne i den har fremkaldt Tvivl om det guddommelige Forsyns Virken i Verden, idet man deels har paastaet, at det var uværdigt, deels, at det var umuligt at tænke sig Gud virkende i Verden til at styre og regjere den. Ujendrivelsen af disse Indvendinger og Forsvaret for Væren om Forsynets Virken har man kaldet **Theodicee** (af Θεός og δίκη).

Man har paastaet, at det var en uværdig Forestilling om Gud at tænke sig ham bestandig virkende i Verden, som om han ikke kunde skabe den saadan, at den kunde styre sig selv; — og at det fremdeles var en uværdig Forestilling om ham at tænke sig ham sorgende selv for den mindste Skabning og styrende selv de ubetydeligste Begivenheder. Men deels maa den skabte Verden naturligviis ogsaa opholdes, da kun den Uskabte og Almægtige kan bestaae ved sig selv; deels passer For skjellen mellem Stort og Smaat, Vigtigt og Ubetydeligt kun paa den menneskelige indskrænkede Aand, der ikke formaaer at omfatte Alt med sin Deeltagelse; for den alskuldrome og alhjærlige Gud er Intet ubetydeligt, fordi Alt er hans Skabning og tjener til hans Forherligelse.

Man har fremdeles paastaet, at det var umuligt at tænke sig Gud styrende Verden, hvori saameget Ondt findes, og hvori det Gode saa ofte maa ligge under i Kampen mod det Onde. Hertil maa svares, at egentlig kan man kun kalde det Ondt, som skader Menneskets Væsen og hindrer det i at opnaae dets Bestemmelse; det eneste virkelige Onde er altsaa det moralske Onde, Synden. Nu er det vel sandt, at det Onde her i Verden allevegne er blandet mellem det Gode og kjæmper dermed; men saaledes maa det efter Guds Forsyns

Styrelse netop tjene til at fremme det Gode; thi den menneskelige Dyd viser sig i at overvinde det Onde, og den menneskelige Kraft hærdes ved Kampen derimod. Og kun for et indskrænket og vantro Blik kan det Onde, der ikke er Guds Skabning og derfor mangler hans Velsignelse, vise sig som det Seierrige. Dets Magt er brudt af Christus, og Hovedsummen af de christelige Prophetier er det Ondes fuldkomne Tilintetgjørelse og det Godes Seier.

Man forstaaer ved det Onde undertiden det physiske Onde, Smerten og Lidelsen. Men heller ikke fra dette Tilværelse kan man hente nogen virkelig Indvending mod det guddommelige Forsyns Virken. Det physiske Onde viser sig nemlig for den christelige Betragtning deels som en ligefrem Folge af det jordiske og syndige Liv, deels som et Middel til at drage Mennesket fra Verden til Gud, idet Erkjendelsen af de jordiske Tings Skøbelighed, Forsængelighed og Usikkerhed vækker Trangen hos Mennesket til at søge Gud og underkaste sig hans Villie i Taalmodighed. I de enkelte Tilfælde fremtræder det physiske Onde snart som Prøvelse eller Kærs, snart som Tugtelse eller Opfordring til Omvendelse.

Anm. 1. Naar man endelig har villet bestride Læren om det guddommelige Forsyns Virken med den Paastand, at der findes Misforhold her i Verden mellem Dyden og dens Belønning, Lasten og dens Straf, da gaaer denne Indvending ud fra den Forudsætning, at Dyden skal søge sin Løn i udvortes Goder, Lasten sin Straf i udvortes Under. Men denne Forudsætning er falsk; Dyden og Lasten have deres Løn eller Straf i sig selv (§ 36 Anm.)

Anm. 2. Indvendingerne mod Læren om Guds Forsyn udgaar fra et egenkærligt, misundeligt og utaknemligt Sind, og ere derfor syndige. Da Guds Forsyn vaager over os af idel Kjærlighed og Naade, ere vi pligtige uden uforstandig og

formastelig Klage at underkaste os dets Førelser og Tilstiftelser, om de end ere os uforstaaelige eller tunge.

Job 58, 1: (Herren siger:) Hvo er den, som formørker Guds Raad med Tale uden Forstand?

Pf. 27, 14: Vi efter Herren; vær frimodig, og han skal styrke Dit Hjerte; ja vi efter Herren!

Job 1, 21: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!

Efterretninger

om

Frederiksborg lærde Skole

for Skoleaaret 1 Sept. 1848 — 1 Sept 1849

af

Dr. H. M. Flemmer,
Profesør og Rector.

Bygningen, Bibliotheket, Samlinger.

De i forrige Aars Skoleefterretninger omtalte Bygningsarbejder med Hensyn til Skolens forestaaende Udvidelse fuldendtes i Sommerferien, saa at de nye Klasseværelser kunde tages i Brug ved Skoleaarets Begyndelse. Man vandt derved 2 nye Klasseværelser i overste Etage og 2 Værelser til Samlinger i nederste; et Værelse i nederste Etage foran Bibliotheket, som man hidtil havde maattet benytte til Klasseværelse, hvortil det som aldeles adskilt fra de øvrige kun var lidt stiftet, kunde fra nu af efter sin oprindelige Bestemmelse benyttes til Forsamlingsværelse for Lærerne. Overslaget over samtlige Bygningsarbejder var 5140 Rbdlr. 16 St.; det virkelige Beløb blev 5253 Rbdlr. 59 St. En Samling af fysikaliske Instrumenter, forfærdigede af Instrumentmager Riisen, modtoges i Aarets Løb; Udgifterne dertil andrage circa 900 Rbdlr.; ligeledes modtog man en Mineraliesamling, bestaaende af omtrent 300 Nr. Bibliotheket forøgedes paa sædvanlig Maade, fornemmelig med Bøger hørende til Naturvidenskaberne, dels ved Forsendelser fra Kultusministeriet, dels ved Indkjøb saavel for den normerede Sum som for en extraordinaar bevilget Sum i Anledning af Auktionen over afdøde Kamphøeners Bibliothek; saa og for Disciplenes Bidrag til Morffabebibliotheket, der for dette Aar har andraget

56 Rbdlr. Til Bibliotheket og de videnskabelige Apparater var for 1848 normeret 250 Rbdlr.; for 1849 er bevilget til samme Anvendelse 310 Rbdlr., hvoraf antages, at omtrent 10 Rbdlr. ville medgaae til de physiske Experimenter og omtrent 50 Rbdlr. til de physiske Samlingers Supplering og Vedligeholdelse. Fortegnelse over de paa denne Maade i Bibliotheket indlemmede Skrifter, samt Specification over Samlingerne til Brug ved Underviisningen i Naturlære og Naturhistorie vil blive givet i næste Aars Skoleesterretninger i Forbindelse med en fuldstændig Realcatalog over Bibliotheket, da den sidste Realcatalog fra 1843 paa Grund af den i de mellemliggende Aar stedfundne iffe ubetydelige Tilvæxt er bleven mindre brugelig.

Dimission. Afgangsexamen.

Af Disciplene i 6te Cl. blev Holger Christian Frederik Neergaard, som for sin Alders Skyld havde siddet 3 Aar i denne Klasse, dimitteret til Universitetet i Efteraaret 1848 og erholdt Haud ill. i Hebraisk, Geographi og Arithmetik, Laud. præ cæt. i Fransk, Laudabilis i de øvrige Fag og altsaa til Hovedcharakter Laudabilis. Han bliver den sidste som Skolen dimitterer til at tage Examen Artium ved Universitetet. I Alt har Skolen siden nærværende Rectors Ansættelse 1837 dimitteret til Universitetet paa denne Maade 37 Disciple, af hvilke 27 have erholdt Laudabilis og 10 Haud ill. til Hovedcharakter. Efterstaende Tabel viser Antallet af de forskjellige Specialcharakterer, som ere givne i hvert enkelt Fag, hvorhos dog bør bemærkes, at af de under Rubriken Hebraisk ansorte Charakterer ere 1 Laud præ cæt., 3 Laud, 3 H. ill. og 1 N. cont. givne for Græsk som Equivalent for Hebraisk.

Fagene.	Danf Etill.	Latin.	Latin Etill.	Græf.	Ge= braiff.	Reli= gion.	Historie.	Geo= graphi.	Krih= metif.	Geo= metri.	Fransf.	Tydf.
L. p. cæt.	1	6	1	6	4	4	3	3	3	4	4	5
Land. . . .	31	25	19	22	20	17	16	17	17	25	27	30
H. ill. . . .	5	6	16	9	11	16	17	16	16	7	6	2
N. cont. .	"	"	1	"	2	"	1	1	1	1	"	"

Efter Oprettelsen af en 7de Cl. d. 1 Sept. 1848 holdtes den 5te — 7de Sept. for førstegang Afgangseramen i denne Skole, nemlig dens første Deel, i Overværelse af daværende Underviisningsinspector, nu Cultusminister Dr. Madvig. Her til indstillede sig følgende 6 Disciple: Frederik Julius Jørgensen, Martin Carl Wilhelm Christensen, Frederik Sigfred Mühle, Hans Peter Christian Bengien, Carl Christian Emil Flemmer, Georg Hermann Julius Ulrich; for en 7de, Carl Frederik Bengon, som ved Sygdom var forhindret fra at møde, blev i Overeensstemmelse med en Ministerialskrivelse af 3 Oct. holdt en extraordinair Afgangseramen d. 9de og 10de Oct. Den skriftlige Prøve bestod i en tydsk Stil; mundtlig prøvedes de i Geographi, Tydsk, Fransk, Religion; for Prøve i Naturhistorie var dette Hold fritaget ved Ministerialskrivelse af 15 April 1848. De dem tilkjendte Charakterer vare følgende; Disciplene nævnes i den Orden, som de dengang indtog i Classen.

Fagene.	Geographi.	Tydsk.	Fransk.	Religion.
Bengon . .	Ug.	Ug.	Ug.	Ug.
Jørgensen	Ug.	Mg.	Ug.	Ug.
Christensen	Mg.	Mg.	Mg.	Ug.
Mühle . .	Mg.	G.	G.	Mg.
Bengien .	Mg.	Mg.	Mg.	Mg.
Flemmer .	G.	Mg.	Mg.	Mg.
Ulrich . .	Ug.	G.	G.	Mg.

Opgaven i tydsk Stil for de 6 sidstnævnte, givne af Underviisningsinspectoren, var følgende.

Det græske Sagn tillægger Skjønhedens Gudinde et Belte¹⁾,

1) Gürtel.

der besjoder den Kraft at give den, der bærer det Ynde¹⁾ og vinde ham Kjærlighed. Den samme Gudinde ledsages af Huldgudinder²⁾ eller Gratiernerne. Grækerne adskille altsaa Ynden fra Skjønheden; al Ynde er skøn, men ikke alt Skjont er Ynde. Efter den samme Allegorie er det Skjønhedens Gudinde alene, der bærer og giver Tillokkelsens³⁾ Belte. Juno, Himmels herlige Dronning, maa først laane hiint Belte af Venus, naar hun vil fortrylle Jupiter paa Ida. Høihed altsaa er, selv naar en vis Grad af Skjønhed smykker den (som man slet ikke frakjender⁴⁾ Jupiters Gemalinde), ikke sikker paa at behage; thi ikke af sine egne Indigheder, men af Venus's Belte venter den høie Gudedronning Seiren over Jupiters Hjerte. Grækerne anbefalede den, hvem, ved alle andre Landsfortrin, Ynden, det Bindende fattedes, at ofre til Gratiernerne. Disse Gudinder tænkte de sig altsaa vel som det smukke Kjøn's Ledfagerinder, men dog ogsaa som saadanne, der kunde blive Manden gunstige og ere ham uundværlige, hvis han vil behage.

For C. F. Benzou var af Rector given følgende Opgave i tydsk Stil.

Marstakken af Bienville hørte ikke til de mægtige Natu- rer, som ved deres Lands Kraft⁵⁾ bejere store Hindringer, og ved enkelte fremragende Foretagender, som gribe ind i det Hele, tvinge Historien til at tale om dem. Fortjenester (af den Art) som hans bestaae netop deri at de undgaae (at gjøre) den Opgift, som hine søge, og mere bestræbe sig for at holde Fred med Alle, end at vække Beundring og Misundelse. Bienville var en Hofmand i Ordets høieste Betydning, i hvilken det betegner en af de sværeste og mest ærefulde Roller i denne Ver-

1) Anmuth.

2) Huldgöttinn.

3) Reiz.

4) Absprechen.

5) Gewalt.

den. Han var uden Bakken og med lige Vedholdenhed¹⁾ Thronen hengiven, endskjøndt han saae Personerne paa den tre Gange stifte²⁾. Det skjonne Billede af den gamle franske Adels og Riddervæsen lever igjen op i ham, og han fremstiller os den Stand, hvortil han herer, saa værdigt, at han diebliffeligt kunde udfone os med sammes Misbrug (Plur.). Han var ædelmodig, pragtelstende, uegennyttig i hoieste Grad, forbindtlig mod alle Menneſter, fuld af Grefkjærhed, sit Ord tro, bestandig i sine Tilbeiligheder, virksom for sine Venner, ædel mod sine Fjender, tapper som en Helt, en stræng Ven af Orden, og, ved al Liberalitet i Tænkemaade³⁾, frygtelig og ubønhørlig⁴⁾ mod Lovens Fjender. Han forstod i høi Grad den Kunst at komme godt ud af det⁵⁾ med modsatte Charakterer, uden derhos at opoffre sin egen Charakter at behage den Ergjerrige⁶⁾ uden at hylde ham i Blinde, at gjøre sig yndet⁷⁾ af den Forsængelige uden at smigre ham.

Underviisningen. Lærerne.

I Anledning af Drettelsen af 7de Klasse blev Lærercollegiet foreget med philologisk Candidat Niels Pedersen, som efter 3 Aars Lærervirksomhed ved Horsens lærde Skole havde søgt sin Afsted derfra paa Grund af sit Helbred og derefter foretaget en Udenlandsreise. Han constitueredes her under 14de September 1818 og overdroges Dansk og Tydsk i de 2 nederste Classer. Lektions Tabellen og Fagfordelingen bestemtes derefter saaledes:

- 1) Beharrelighed.
- 2) Wechseln.
- 3) Gesinnung.
- 4) Unerbittlich.
- 5) Sich vertragen.
- 6) Ehrſüchtig.
- 7) Augenehm sein.

Factionstabel.

	VII Cl.	VI Cl. A og B	V Cl.	IV Cl.	III Cl.	II Cl.	I Cl.	Summa ugentlige Timer
Dansk	3	2	2	2	4	6	6	25
Tydsk	"	2	2	2	2	6	6	20
Fransk	"	2	3	2	2	4	2	15
Latin	10	9	10	10	10	"	"	49
Græsk	6	5	5	5	"	"	"	21
Religion	"	2	2	2	2	3	3	14
Historie	3	3	3	3	3	3	3	21
Geogr.	"	1	1	1	1	1	2	7
Mathematik . .	4	4	4	4	4	4	4	32
Naturalære . . .	4	2	"	"	"	"	"	6
Naturhistorie .	"	1	2	2	3	3	3	14
Skrivning . . .	"	"	"	1	3	4	5	13
Gymnastik . . .	2		2	2		2		8
Hebraisk	2	2	"	"	"	"	"	6
Sang	—	—	—	—	—	—	—	4
	34	37	36	36	36	36	36	255

Af de 4 ugentlige Syngetimer anvendes i Regelen 1 Time ugentlig paa Begynderne, 1 paa Bassister og Tenorister, 1 til Altister og 1 til Sopranister. Disciplene i 7de Cl. have været dispenserede for at deeltage i Sangundervisningen; et Andragende at de ogsaa skulde dispenseres for at deeltage i Gymnastikundervisningen blev ikke bevilget.

Fagfordeling.

Rector Latin og Græsk i VII Cl. . . . 16 Timer ugentligt.

Overlærer Oftermann Latin og Græsk i

VI, Latin i IV . . . . . 24 — —

Adjunkt Lowsen Tydsk i VI—III, Hist. og Geogr. i III—I, Naturhist. i I—II	27	Timer	ugentlig.
— Konigsfeldt Hebr. i VII og VI, Hist. i VII—V, Geogr. i VI og V, Calligr. i IV—I	30	—	—
— Borre Latin i III, Fransk i VI—I	25	—	—
— Langhoff Mathem. og Regning i VII—I, Naturlære i VII—VI	38	—	—
— Micheliu Dansk i VII—III, Relig. i VI—I, Naturhistorie i VI—III	35	—	—
— Reinhard Latin i V, Græsk i V og IV, Hist. og Geogr. i IV	24	—	—
— Levinsen Dansk og Tydsk i I—II	24	—	—
— Borre som Lærer i Gymnastik og Skrivning	8	—	—
Skolelærer Grølev som Syngelærer . .	4	—	—

Ved Overlærer **Ostermanns** Fraværelse som Rigsdagsmand bleve hans Timer deelte saaledes, at Herr **Reinhard** saalænge tillige overtog Latin i IV Cl., 10 Timer, og Hr. **Levinsen** ligeledes Latin og Græsk i VI Cl., 14 Timer. Men da denne sidste kort efter paa Grund af sit Helbred frasagde sig disse Timer, blev philologisk Student **Edvard Flemmer**, som før i lignende Anledning havde fungeret som interemistisk Lærer her ved Skolen, antaget til at læse Latin og Græsk i VI Cl., og fungerede saaledes fra 20. November 1848 til 7. Juni 1849. Alle de Lærere som have havt mere end 25 Timer ugentligt, have faaet Ertragedtjærelse for det Antal Timer, som de have læst over 24 Timer om Ugen.

Disciplene.

Disciplenes Antal var ved Slutningen af forrige Skoleaar 53, i det 1 udmældtes bort for Hovederamens. 1, Christian Neergaard, dimitredes som ovenfor mældt til Universitetet; efter Hovederamens eller i Aarets Løb udmældtes 8 Disciple, 1 af V Cl. for at dimiteres privat, de andre for at forlade Studeringerne, forsaavidt de ikke allerede vare udstuderende. 12 nye Disciple anmeldtes til Optagelse i Skolen, af hvilke 2 udebleve, 1 kunde ikke antages efter Prøvens Udfald, og 1 fraraadede man med Hensyn til hans Løber at indstille sig. De øvrige 8 antoges. Den højeste Frequent's i Skoleaarets Løb har været 58, for Tiden er den 52. En Riste over Disciplene i den Orden, hvori de den 1. Juli sidde i Classerne, tilføies med Fædrenes Navne og Stilling i Parenthes.

VII Klasse.

- 1) Frederik Julius Jørgensen (Uhrmager Jørgensen i Hillerød).
- 2) Carl Frederik Bengzon (Justitsraad Bengzon i Frederiksborg).
- 3) Martin Carl Wilhelm Christensen (afdøde Postmester Christensen i Frederiksfund).
- 4) Hans Peter Christian Bengzien (Provst Bengzien i Åsminderød).
- 5) Carl Christian Emil Flemmer (Skolens Rector).
- 6) Georg Hermann Julius Ulrich (Forstraad Ulrich ved Farum).
- 7) Frederik Siegfred Muhle (Meisfater Bogtrykker Bianco Luno i Rbhyn.).

VI Klasse.

- 1) Peder Andreas Ingerslev (Pastor Ingerslev i Kongsted).
- 2) Anton Neergaard (Provst Neergaard i Hillerød).

- 3) Johan Lorenz Lassen (Proprietair Lassen paa Svaneholm).
- 4) Jacob Larsen (Saddelmager Larsen i Hillerød).
- 5) Dve Sehestedt-Zuel (Kammerherre v. Sehestedt-Zuel til Raunholt i Fyen).
- 6) Dve Ludvig Møller (Stedfader Billedhugger Zahu i Frederiksborg).
- 7) Otto Peter Erasmus Møller (Broder til Nr. 6).
- 8) Hans Schack Rudolph Knuth (Amtmand Kammerherre, Grev Knuth i Frederiksborg).
- 9) Peter Frederik Nicolai van Wyllich (Pastor van Wyllich i Greve).
- 10) Soren Lemvig Brøndum (afstode Birkedommer Brøndum i Hjerlunde).

V Klasse.

- 1) Jens Theodor Kragh (afstode Kromand Kragh i Bagsværd).
- 2) Nicolai Reimer Romb (Garmester Romb i Hillerød).
- 3) Michael Frederik Liebenberg Bengon (Broder til Nr. 2 i VII Cl.).
- 4) Jørgen Christian Jønger Drif (afstode Provst Drif i Tikøb).
- 5) August Vilhelm Staffeldt (Kammerjunker Staffeldt i Herlev).

IV Klasse.

- 1) Soren Christen Emil Hald (Kjebmand Hald i Frederiksbund).
- 2) Johannes Rothe (Slotægartner Rothe paa Fredensborg).
- 3) Paul Sophus Vilhelm Heegaard (Landvæsenscommissair Gaardeier Heegaard i Slangerup).
- 4) Soren Peter Vilhelm Albrethsen (Møller Albrethsen i Vibe Mølle).

- 5) Henrik Steffens Helms (Pastor Helms i Esbønderup).
- 6) Frederik Christian Andreas Olsen (Gaardeier Olsen ved Åsminderød).
- 7) Diderik August Raaschou (Provst Raaschou i Søborg).
- 8) Thomas Emil Lund (Provst Lund i Tjæreby).
- 9) Jens Paulsen Jørgensen (Gaardeier Jørgen Christensen i Roddebo).
- 10) Laurits Ernst Clausen (Proprietair Clausen i Kollerød).
- 11) Joachim Sigismund Ditlev Knuth (Broder til Nr. 8 i VI Cl.).
- 12) Johan Sophus Laurup (Provst Laurup i Hammer).
- 13) Ludvig Ehard Ulrich (Broder til Nr. 6 i VII Cl.).

III Klasse.

- 1) Jens Johan Brøndum (Broder til Nr. 10 i VI Cl.).
- 2) August Ferdinand Petersen (Kjøbmand Petersen i Hillerød).
- 3) Georg Christian Langhoff Lund (Overlæge Lund ved 3die Dragonregiment).
- 4) August Carl Christian Clausen (forrige Udsessor Clausen paa Gre).
- 5) Christian Erasmus Rasmussen (Skolelærer Rasmussen i Sønderby i Horns Herred).

II Klasse.

- 1) Alexander Niels Lorenzen Hansen (Garver Hansen i Hillerød).
- 2) Eduard Alfred Berner (Afdede Generalconsul Berner i Tunis).
- 3) William Abildgaard Nielsen (Regimentsdyrlæge Nielsen i Frederiksborg).
- 4) Lauritz Eiler Gunnensen (Kobbersmedmester Gunnensen i Hillerød).

- 5) Carl Thomas van Wyllich (Broder til Nr. 9 i IV Cl.).
- 6) Caspar Peter Spang (Farver Spang i Hillerød).

I Klasse.

- 1) Hans Mario Jørgen Hertel (Gaardeier Hertel ved Uvelse).
- 2) Michael Clausen (Broder til Nr. 4 i III Cl.).
- 3) Ferdinand Hans Henrik Verche (Kammerherre, Toldcasferer og Toldinspecteur Verche i Hillerød).
- 4) Niels Peter Herman Petersen (Ophjnsmand ved Sygehuset i Hillerød, Peder Christiansen).
- 5) Carl Baldemar Erølev (Skolelærer Erølev i Hillerød).
- 6) Harald Andreas From Møller (Broder til Nr. 6 og 7 i VI Cl.).

Stipendier og Gratistpladser.

I Aar er ligesom iffor bevilget Stipendier til et Beløb af 285 Rbdlr i Alt, nemlig F. J. Jørgensen og M. C. W. Christensen hver en Portion paa 50 Rbdlr., G. H. J. Ulrich, P. A. Ingerslev og J. Larsen hver en Portion paa 35 Rbdlr.; D. L. Møller, J. Th. Kragh, N. N. Romb og N. C. C. Clausen hver en Portion af 20 Rbdlr., Alt at oplægge til Bedkommendes Afgang til Universitetet efter fuldstændig afslucret Afgangseramen. Fri Underviisning bevilgedes endvidere 11 Disciple, nemlig E. Chr. C. Flemmer, F. S. Mühle, A. Keergaard, D. P. C. Møller, P. F. N. van Wyllich, J. Chr. Fenger Drif, F. Chr. A. Olsen, Th. E. Pund, J. P. Jørgensen, F. C. W. Paulsen (senere udmældt) og Chr. E. Rasmussen. De 2 Mollifiste Stipendier ere oppebaarne af P. A. Ingerslev og F. C. W. Paulsen, dog af denne sidste kun for December Termin, da han udmældtes den 1. December. I hans Sted er endnu ingen denomineret. For Tiden have følgende Disciple Stipendieopslag indestaende

i Skolekassen til følgende Beløb: J. J. Jørgensen 180 Rbdlr., M. C. W. Christensen 240 Rbdlr., G. H. J. Ulrich 70 Rbdlr., P. A. Jørgensen 90 Rbdlr., J. Porsen 55 Rbdlr., D. F. Møller 100 Rbdlr., J. Th. Kragh 40 Rbdlr., N. N. Romb 40 Rbdlr., A. C. C. Clausen 20 Rbdlr., tilsammen 835 Rbdlr.

De i Skoleaaret gjennemgaaede Pensa. Lære- og Læsebøger.

Dansk.

- VII Cl. I Begyndelsen af Skoleaaret meddeltes en Udsigt over den nordiske Mythologi, hvorved Dehlenschlägers Nordens Guder stadig benyttedes. Senere er den danske dramatiske Litteraturs Historie gjennemgaaet, hvorved til lige Arbejder af de vigtigste dramatiske Forfattere ere læste. De skriftlige Opgaver, til hvis Besvarelse Disciplene i Regelen ere blevne veilejede paa Skolen, have for det Meste været af et almindeligere Indhold, hvorved Disciplene fik friere Raaderum over Form og Fremstilling. Dvælses i mundtlige Foredrag ere anstillede enten over selvvalgte, eller over opgivne Emner.
- VI Cl. Den danske skønne Litteraturs Historie i Middelaalderen og indtil Udgangen af forrige Aarhundrede er gjennemgaaet, nærmest efter Thorsens Haandbog. De skriftlige Opgaver have været deels af et religiøst eller historisk, deels af et almindeligt Indhold. Flere Digterværker ere læste, og Dvælses i mundtlige Foredrag ere anstillede.
- V Cl. Ugentlig er en Stil skrevet, afleverende paa Skolen og hjemme. Adskillige æsthetiske Værker ere læste.

- IV Cl. Den ugentlige Stil er i Regelen skreven paa Skolen; Grammatiken er indøvet og repeteret ved Analyse i Flor's Læsebog, der ogsaa er benyttet til Læseøvelser.
- III Cl. Af de 4 ugentlige Timer ere i Regelen 2 anvendte til Stileøvelser, hvorved flere Lektionen af Borgens Vejledning ere benyttede. Bojesens Grammatik er læst og repeteret, og Flor's Læsebog benyttet ligesom i IV Cl.
- II Cl. Molbech's Læsebog er benyttet til Læsning og Analyse. Formlæren læst efter Bojesens Grammatik. Skriftlige Øvelser 3 til 4 Gange om Ugen.
- I Cl. Molbech's Læsebog er benyttet som i II Cl. Det Vigtigste af Formlæren læst efter Bojesens Grammatik. Skriftlige Øvelser 3 til 4 Gange om Ugen.

Latin.

- VII Cl. Cicero's Cato Major og Lælius, Talerne for C. Roscius Amer., de 4 catilinæriske, for Milo, Ligarius, Dejotarus; hans Breve i Süpfles Udgave 1—5te Afsnit (til Begyndelsen af Proconsulatet); de Off. 1ste Bog; Livius 29—32te Bog; Sueton's Julius Cæsar; Æneiden 1—3die Bog; Horat's Oder 1—4de Bog; Sammes Epp. og Ars Poetica¹⁾. Af Madvig's Grammatik er gennemgaaet hele Syntaren; det væsentligste af Antiquiteter og Litteraturhistorie er meddeelt efter Bojesen og Tregder. 2 Stile ugentlig ere udarbejdede hjemme; tillige ere foretagne jevnlige Stiløvelser paa Skolen selv, deels mundtligt, deels skriftligt.
- VI Cl. Cicero's Taler for Sert. Roscius og Ligarius; Cicero's Breve i Süpfles Udgave 6te og 7de Afsnit; Vi-

¹⁾ En stor Deel heraf var forhen læst og blev nu blot repeteret. Samme Bemærkning gjælder ved Græsk for denne Klasse

vius's Historie 1ste Bog, Horats's Oder 1ste Bog. 2 til 3 Stile ugentlig, af og til Version. Enkelte Af-snit af de Romerske Antiquiteter ere gjennemgaaede, som Forfatter=Læsningen dertil gav Anledning.

- V Cl. Ciceros Tale for det Maniliske Lovforslag, hans Breve i Süpfles Udgave: X—XVI; Sallustii bell. Catilinarium. Madvigs Grammatik: Syntaren repeteret; 3 Stile ugentlig.
- IV Cl. Caesar's Gallerkrig 1ste og 2den Bog. Af Madvig's Grammatik repeteret enkelte Afsnit af Formularen; af Syntaren ere de vigtigste Regler læst indtil det 3die Afsnit. 2 til 3 Stile ugentlig.
- III Cl. Af Bergs og Möllers Læsebog er læst den største Deel af 1ste og 2det Afsnit. Af Madvigs Grammatik er Formularen læst og repeteret. Foruden daglig mundtlig Dvælse i at oversætte fra Dansk til Latin ogsaa i den sidste Tid skriftlige Stile.

Græff.

- VII Cl. Odyseæen 13—19de Bog, Herodot 8—9de Bog; Xenophons Memorabilia 1—2den Bog, Demosthenes's Taler: de 3 olynthiske, 3 philippiske, om Rhodiernes Frihed, om Freden, om Forholdene paa Chersonesos, om Kronen; Pseudodemosthenes (Megesippos) om Halonnesos; Aristophanes's Skyer. Det Bæsentligste af Madvigs græske Syntar er gjennemgaaet; ligeledes det Bæsentligste af Litteraturhistorien efter Tregder; Antiquiteterne forsaavidt de læste Steder dertil gav Anledning.
- VI Cl. Xenophen's Memorabilia 2den Bog, Herodot's Historie 9de Bog, Plato's Apologia Socratis; Homer's

Dtyske 19—20de Bog. Ranges Græffe Formlære, Madvig's Græffe Syntar, Bojesens Antiquiteter og Tregders Litteratur-Historie ere stadigen benyttede.

V Cl. Xenophon's Anabasis. I. III—IV. Formlæren i Ranges Grammatik repeteret.

IV Cl. Ranges gr. Læsebog: Pag. 1—16 og Pag. 85—103. Det Vigtigste af Formlæren i Tregders Gramm.

Hebraisk.

VII Cl. Hele Genesis og Psalm. 1—15; et fuldstændigt Curfus i Grammatiken.

VI Cl. A. Genesis Cap. 12—40 og et fuldstændigt Curfus i Grammatiken.

VI Cl. B. Genesis 1—12 og Whittes Grammatik til § 78 med Undtagelse af 6te og 7de Cap.

Indisk.

VI Cl. Hjorts Læsebog, den poetiske Deel. Schillers Wilhelm Tell. Meiers Grammatik. 1 Stil ugentlig.

V Cl. Hjorts Læsebog, den prosaiske Deel Pag. 158—166; 355—375; 384—397; 526—542. Meiers Grammatik. 1 Stil om Ugen.

IV Cl. Hjorts Læsebog Pag. 83—115; 158—174. Meiers Grammatik til de uregelmæssige Verba. Rungs og Jürs Materialier Pag. 25—47 mundtlig. I det sidste Halvaar 1 Stil om Ugen.

III Cl. Hjorts Læsebog Pag. 26—70. Meiers Grammatik til de uregelmæssige Verba. Rungs og Jürs Materialier Pag. 16—42 mundtlig.

II Cl. Riises Læsebog for Mellemklasserne Pag. 1—123. Det Vigtigste af Formlæren efter Meiers Grammatik.

I Cl. Campes Robinson Pag. 88—154.

Fransf.

- VI Cl. Borrings Etud. litt. Pag. 62—105, 148—222; cursorisk er læst c. 80 Pag. af Mérimées Colomba. Af Grammatiken er repeteret hele Formlæren og de vigtigste Afsnit af Syntaren. 1 Stil ugentlig, afveklende skriftlig og mundtlig.
- V Cl. Etud. Pag. 133—167, 252—334 (hele partle historique). Hele Formlæren og enkelte Dele af Syntaren. 1 Stil ugentlig, tildeels efter Borrings Stilovelsker.
- IV Cl. Af Læsebogen for Mellemklasserne Pag. 109—165, 234—262. Hele Formlæren er læst. 1 Stil ugentlig.
- III Cl. Samme Læsebog Pag. 1—106 (untagen Pag. 53—74). Formlæren indtil de uregelmæssige Verber. En Stil ugentlig.
- II Cl. Borrings Manuel: Pag. 55 ad fin. Af Læsebogen for Mellemklasserne Pag. 1—30. Declinationer og Conjugationer samt Kjønsdannelsen er læst i Grammatiken og indøvet i lette Exempler.
- I Cl. Manuel Pag. 1—60.

Religion

- VI Cl. Fogtmanns Lærebog §§ 59—97 og §§ 136—fin. Hele Herslebs større Bibelhistorie. Af det N. Test. i Grundsproget er læst Johannis Evangelium.
- V Cl. Efter dicterede Paragrapher er læst Læren om Gud, om Menneskets Natur og Bestemmelse, og om Pligterne mod Gud. Af Herslebs større Bibelhistorie er læst det gamle Testaments Historie. Af det nye Testamente er læst den sidste Halvdeel af Apostlenes Gjerninger (Cap. 15—28).

- IV Cl. Af Valles Lærebog er læst 6—8 Cap., af Herlebs større Bibelhistorie fra Cyrus til Bjergprædikenen. Af N. T. er læst Lucæ Evangelium.
- III Cl. Valles Lærebog Cap. 3—6 B; i Herlebs større Bibelhistorie forfra til Cyrus; af N. T. Marci Evangelium.
- II Cl. Valles Lærebog 1 og 2 Cap.; hele Herlebs mindre Bibelhistorie; endeel Capitler af det gamle Testaments historiske Boger ere læste, ligeledes 18 Psalmer af den evangeliste Psalmebog.
- I Cl. Luthers lille Katechismus; Herlebs mindre Bibelhistorie; Bibellæsning og Psalmer som i II Cl.

Mathematisk.

- VII Cl. Kjædebrøf. Dvadratiske Figninger. Logarithmer. Progresioner. Beregning af Renter og Annuiteter samt Repetition af det arithmetiske Cursus. Stereometri og Plan Trigonometri efter Ramus. Repetition af Plangeometrien. Sphærisk Astronomi og mathematisk Geographi efter Duffens Lærebog. 3 Reglen ere 2 Timer ugentlig anvendte til skriftlige Dvelfer.
- VI Cl. A. Figninger af 1ste Grad med 1 og flere Ubekjendte. Dvadratiske Figninger. Kjædebrøf. Logarithmer. Progresioner. Beregning af Renter og Annuiteter. Geometrisk Construction. Stereometri og Plan Trigonometri til Art. 5 efter Ramus. 1 Time ugentlig anvendt til skriftlige Dvelfer.
- VI Cl. B. Fallesens Arithm. Cap. VI & X. Ursins Ucom. § 100—153 (som Grundlag). Skriftlige Dvelfer 1 Time ugentlig.

- V Cl. Fallesens Arithm. Cap. VI, VII & X. Ursins Geom. § 1—147 (som Grundlag). Skriftlige Dvælses 1 Time ugentlig.
- IV Cl. Steens Elementair Arithmetik indtil Decimalbrøk. Doppermanns Plangeometri 1—123. Bogstavregning og alm. Regning.
- III Cl. Steens Elementair Arithmetik. De 4 Regningsarter. Bogstavering og alm. Regning.
- II og I Cl. Almindelig Regning.

Naturlære.

- VII Cl. Af Silfverbergs „chemiske Physik“: Galvanisme og Elektromagnetisme. Af Ørstedes „Naturlærens mekaniske Deel“ § 196—351. Repetition af det hele Course.
- VI Cl. Ørstedes Naturlærens „mechaniske Deel“ § 1—196.

Naturhistorie.

- VI Cl. Efter dicterede Paragrapher er gennemgaaet flere Capitler af Phystoglogien; efter Bramsens og Drejers Lærebog er repeteret Veendyrene.
- V Cl. Efter Petits Botanik er læst til den almindelige Botanik; smaae Excursioner ere jevnlig anstillede. Af Zoologien er repeteret Veendyrene.
- IV Cl. Efter Bramsen og Drejer: Fiske, Leddyr og Bløddyr.
- III Cl. Efter Bramsen og Drejer: Indledningen, Mennesket og Veendyrene.
- II Cl. Krøyers naturhistoriske Lærebog, heelt gennemlæst og repeteret.
- I Cl. Stroms naturhistoriske Lærebog: Pattedyr og Fugle.

Historie.

- VII Cl. Et fuldstændigt Cursus i Verdenshistorien (efter den ved Skoleaarets Begyndelse i et Lærermøde forelagte Plan).
- VI Cl. Danmark indtil 1536, Frankrig, England, Spanien, Portugal, Nederlandene, Tydskland, Schweiz og Italien.
- V Cl. Folkevandringen og Monotheismens Begrundelse (efter Webers Lærebog), Frankrig, England, Spanien, Portugal, Nederlandene og Tydskland.
- IV Cl. Webers Lærebog: 1ste Cursus (den gamle Historie).
- III Cl. Allens Danmarks Historie indtil 1523.
- II Cl. Rosfods fragmentariske Historie fra Reformationen indtil de nyeste Tider. Allens Danmarks Hist. til 1397.
- I Cl. Rosfods fragmentariske Historie til Carl I i England.

Geographi.

- VI Cl. Den første Halvdeel af Geographien (indtil Østerrig i Belschows Lærebog). Glassens ældre Afdeling har tillige repeteret den sidste Halvdeel.
- V Cl. Den almindelige Indledning til Geographien og den specielle til Europa, Danmark, Norge, Sverrig, Rusland, Preussen og Tydskland.
- IV Cl. Belschows Lærebog: Asien, Africa, Amerika og Australien.
- III Cl. Belschows Lærebog: Pag. 16—123.
- II Cl. Belschows Lærebog: Pag. 16—123.
- I Cl. Ingerslevs mindre Geographie heelt gjennemlæst og repeteret.

Skrivning.

Heri undervises kun i de 4 nederste Classer; i de 3 overste Classer, hvor calligraphiske Dveller ikke finde Sted,

paaseer man at Disciplene i deres skriftlige Arbejder beslette sig paa en reen og tydelig Haand.

I det nye Skoleaar er bestemt at bruge følgende Bøger i de forskjellige Classer.

VII Cl. I Latin og Græsk forskjellige Afsnit af Cicero, Livius, Sueton, Tacitus, Horats, Virgil; Xenophon, Plato, Thukydidēs, de græske Talere, Tragikere, Aristophanes, Homer, Herodot, Alt efter nærmere Bestemmelse. Tregders Litteraturhistorie, Bojesens græske og romerske Antiquiteter, Madvigs lat. Gramm., Sammes græske Syntax, Langes Formlære; Dlussens Astronomi (leveres fra Skolen), Ramus's Trigonometri, Ørsted Naturlærens mekaniske Deel, Silfverberg's chemisk Physik, Fallesens Mathematik, Ursins Geometri, Webers Verdenshistorie, Kosovs Udtog af Historien, Allens Danmarks Historie, samt for dem der læse Hebraisk en hebraisk Bibel og Whittes Grammatik.

VI Cl. Ciceros Breve (Süpfles Udg.), hans Taler (Madvigs Udg.), Bøgerne de Off. (Zumpt's Udg.); Livius 1ste Pentade, Virgil's Æneide, Horats; Herodot, Odysséen, Xenophons Memorabilia Socratis, Platos Dialoger (Wiches Udg.), et Par Taler af Demosthenes efter nærmere Bestemmelse, Madvigs latinske Grammatik og græske Syntax, Langes Formlære, Bojesens græske og romerske Antiquiteter, et græsk N. Test.; Genesis, Whittes hebr. Grammatik, Borrings Etudes litt. (1de Udg.), Sammes Stiløvelser (1de Udg.) og Grammatik (5te eller 6te Udg.); Hjorts tydske Læsebog (poetisk Deel), Meyers tydske Grammatik, Fogtinanns Lærebog,

Herselebs store Bibelhistorie, Silfverberges chemiske Physik, Ørsted Naturlærens mechaniske Deel, Fallesens Mathematik, Ursinus Geometri, Webers Verdenshistorie, Kofods Udtog af Verdenshistorien, Allens Danmarks Historie, Munnthes Geographi ved Belschow, Königsefeldts gamle Geographi, et Atlas, Bramsens og Dreyers Lærebog i Zoologi og Botanik, Petits Botanik.

V Cl. Ciceros Breve (Süpfles Udgave); hans Taler (Madvig's Udg.), Livius 1ste Pentade, Feldebauschs Chrestomati af Ovids Metamorphoser, Madvig's latinske Grammatik, Bojesens romerske Antiquiteter, Xenophons Anabasis, Tregders græske Grammatik, Borring's Etudes litt. (Ade Udg.); Sammes Stilovelses (Ade Udg.) og Grammatik (6te Udg.), Hjorts tydske Læsebog, profaisk Deel (2den Udg.), Meyers tydske Grammatik, Herselebs større Bibelhistorie, et dansk N. Test., Fallesens Mathematik, Doppermanns Geometri, Bramsens og Dreyers Lærebog i Zoologi og Botanik, Petits Botanik, Webers Verdenshistorie, Kofods Udtog af Historien, Allens Danmarks Historie, Munnthes Geographi ved Belschow, Königsefeldts gamle Geographi, et Atlas.

IV Cl. Julius Cæsars Gallerkrig (Whittes Udg.), Ciceros Taler (Madvig's Udg.), Madvig's latinske Grammatik, Langes græske Læsebog (sidste Udg.), Tregders græske Grammatik, Borring's franske Læsebog for Mellemlæseser (Ade eller 5te Udg.); Sammes Stilovelses (Ade Udg.) og Grammatik (6te Udg.); Hjorts tydske Læsebog, profaisk Deel (2den Udg.), Meyers tydske Grammatik, Kunge og Jürs Materialier, Valles Lærebog, Herselebs større Bibelhistorie, et dansk N. Test., Flor's danske Læsebog, Bojesens danske Grammatik, Steens

Indledning til Mathematiken, Doppermanns Geometri, Bergs Opgaver, Ursins Regnebog, Bramsens og Drejers Lærebog i Zoologi og Botanik, Webers Verdenshistorie, Munthes Geographi ved Velschow, Kongesfeldts gamle Geographi, et Atlas.

III Cl. Bergs og Mollers latinske Læsebog, Madvig's latinske Grammatik, Borrings franske Læsebog for Mellemklasser (3te Udg.), Sammes Grammatik (6te Udg.), Hjorts tydske Læsebog, prosaisk Deel (2den Udg.), Meyers tydske Grammatik, Rungs og Jürs Matrialier, Valles Lærebog, Herslebs større Bibelhistorie, et dansk N. Test., Flors danske Læsebog, Bojesens danske Grammatik, Fallesens Mathematik, Ursins Regnebog, Bergs Opgaver, Bramsens og Drejers Lærebog i Zoologi og Botanik, Allens Danmarks Historie, Munthes Geographi ved Velschow, et Atlas.

II Cl. Borrings Manuel (6te Udg.) og Grammatik (6te Udg.), Riises større tydske Læsebog, Meyers tydske Grammatik, Valles Lærebog, Herslebs mindre Bibelhistorie, en Bibel, en Psalmebog, Mollbechs danske Læsebog, Bojesens danske Grammatik, Ursins Regnebog, Krøyers naturhistoriske Læsebog (1de Udg.), Rosfods fragmentariske Historie, Allens Danmarks Historie, Munthes Geographi ved Velschow, et Atlas.

I Cl. Borrings Manuel (6te Udg.), Campes tydske Robinson, Meyers tydske Grammatik, Herslebs mindre Bibelhistorie, Luthers Catechisme, en Bibelhistorie, en Psalmebog, Mollbechs danske Læsebog, Bojesens danske Grammatik, Ursins Regnebog, Stroms naturhistoriske Læsebog 1ste og 2det Heste, Rosfods fragmentariske Historie, Jøgerslevs lille Geographi, et Atlas.

Skolens Fester og Høitideligheder.

Den aarlige Translocation ved Skoleaarets Begyndelse, der holdtes den 2den September, indlevedes og sluttedes med en af Skolens Syngelærer arrangeret Cantate, hvortil Overlærer Ostermann havde forfattet efterstaaende Text:

Før Talen.

Chor.

Herre! o hør disse barnlige Stemmer!
 Du, som er Kraftens og Wiisdommens Land,
 Skjænk af den Rigdom, Din Kjærlighed gjemmer,
 Kraft i de svage
 Barndommens Dage,
 At vi maa føle Din ledende Haand.

Quartet.

Strid og Moie,
 Naar vi døie
 Om vor Land i Tidens Gylde modnes skal:
 Spiren, som blev Landen givet,
 Skaber først sin Frugt i Livet,
 Naar med Omhu vi den pleie,
 Gjør til Gie
 Den os her betro'de, skjønn
 Arvepart.
 Himlen vil kun den belønne,
 Som ei Landens Kraft har spart.

Terzet.

Sædetiden er forhaanden,
 Da man til sin Gjærning gaaer;
 Hvad i Ungdom nemmer Landen,
 Bliver Frugt i Mandoms Aar.

Men er Varnesjælens Himmel,
 Lys og klar og ætherblaa,
 Og den store Gjenstands-Brimmel
 Kraftigt tegner sig derpaa.

Hvert et Billed, den bevarer,
 Er et Lys for Mandens Fod,
 Er en Hjælp i Livets Farer,
 Er en Trøst for faldet Mod.

Ungdoms Aar jo svinde fage,
 Hold dem fast ved ærlig Flid!
 Ungdoms Tid er Fredens Dage,
 Fredens Dage Arbeids-Tid.

Solo.

Fredens Dage svandt med Isens Brud,
 Bredres Blod har Baarens Blomster vandet,
 Dvinden brast i bittere Taarer ud,
 Mandens dybe Suk gik over Landet,
 Blegned' Rosen og paa Drengens Kind,
 Da han saae den dybe Landesmerke.
 Ungdoms-Mod g'et stækket Sorg i Sind --
 Sorgen findes, hvor der slaer et Hjerte;
 Tunge Slag mod Jordens Indre gaar,
 Stødet mærkes i den mindste Braa.

Chor.

Den Gud, som Lægedom beredt
 Har for de største Bunder,
 Som tit har Blædens Straaler spredt
 Ved et uventet Under,
 Har Barnets Sind gjort modig=let,
 Modtageligt for Sandt og Ret,
 Og lærnemt til at fatte
 De skjønne Lærdoms Skatte.

Gid Manden villigt aabne sig
 For Sandheds rene Straaler,
 Alt Lys og Varme rundelig
 Velsignelsen tilmaaler.
 Som Jordens hulde Moderstjod
 Ved Foraarssolens første Gled,
 Den Sædekornet gjemme
 For kraftig Væxt at fremme!

Efter Talem.

Chor.

Herre! o hør disse barnlige Stemmer!
 Alt, hvad der lever, jo lever i Dig:
 Jorden et Stev i sit Indre ei gjemmer,
 Hvor man ei finder,
 Hvad der os minder
 Evtigt om Kræfternes Virken i Dig.

Herre! o styrk disse barnlige Kræfter!
 Sandhedens Lys og Bestræbelsens Held
 Skjænk Du Manderne, stræbende efter
 Sandhed at finde,
 Frelsen at vinde
 I Din velsignende Kjærligheds Væld.

Bed denne Leilighed holdt Adjunkt Micheliou følgende Tale:

Et Aar er henrundet, siden Skolen sidst indbød os til et Møde paa dette Sted i den samme Anledning, som nu seer os forsamlede — et Aar er henrundet i den stille Virksomhed, som her er anvist os til vor daglige Gjerning. Jeg siger: stille Virksomhed; thi der gives Gjæringer, som Rygtet bærer vide over Land og forkynder med tusinde Tunger, saa

at de gjøre Opfigt i en stor Kreds og ere Gjenstand for Manges Opmærksomhed og give Anledning til megen Tale; men der er ogsaa en Gjærning, som efter sin Natur ikke kan drage Manges Bine paa sig, fordi den fuldbyrdes i Stilhed og finder den Deeltagelse, den kan kræve og vente, i en indskrænket Kreds. En saadan Gjærning er ogsaa den, som fuldbyrdes inden Skolens Vægge; vort daglige Arbejde herinde er en stille Gjærning; thi vel skal Skolen forberede til Deeltagelse i Livets travle Færden, og den skal paa mange Maader indvie Mennesket i alt Det, som Menneskeligt er; men denne Forberedelse og Indvielse kræver Stilhed; her skulle de Sædeforn fremspire og opelskes, som siden skulle bære Frugt. Dette er Skolens stille Gjærning, som netop derved er os vigtig og dyrbar, at den er en Syslen med det Høieste og Herligste, hvortil Menneskeaanden kan hæve sig, — ja! at den er en aandelig Gjærning. — Og naar da Skolen afflutter eet Aar af sin Virksomhed og bereder sig til at begynde et nyt, da er det vel saare naturligt, om vi dvæle nogle Diebliffe ved Betragtninger, som netop dette Dieblif maa fremfalde hos os; det er vel saare naturligt, om vi med Sjælens Alvor vende os til at betænke, hvilken Gjærning vi her skulle fuldførme. Og idet min Tanke nærmest vender sig til Eder, I Unge! som denne Skole kalder sine Fostersøuner, — I, hvis aandelige Fremgang i Wiisdom og Kundskab her skal fremmes, da er det mit Ønske at kunne tale et Ord, som kunde stille det levende frem for Eders Sjæls Dø, hvad det er, I her skulle søge, og hvad det er, I her skulle gjøre. Men idet jeg stræber at falde disse Betragtninger frem for Eder, vil jeg knytte det, jeg derom kan have at sige, til et Ord af den hellige Skrift, idet jeg vil give Eder at betænke, at „hvad et Menneske saarer, det skal han ogsaa høste.“

„Hvad et Menneske saae, det skal han ogsaa høste.“ De fleste af Eder kjende disse hellige Ord. Apostelen Paulus udtaler i dem en Formaning til en kristelig Menighed, som han foreholder, at som Arbeidet er; saaledes er Frugten, som Gjerningen er, saaledes er Betsignelsen. Og dette gjælder først og fremmest og i den høieste Betydning, naar vi tale om det Arbeide og den Stræben, hvorved et Menneske søger for sit evige Vel og for sin Sjæls Frelse; men det Samme gjælder ogsaa om den Gjerning, som er givet Mennesket at fuldbyrde her i det jordiske Liv; det gjælder ogsaa om Eder, mine unge Venner! og om Eders Gjerning i denne Skole. Hvad I her saae, det skulle I vissefeligent ogsaa høste.

I vide Alle, at det kun er for en vis Tid, kortere eller længere, at Skolen kalder Eder herhid for at modtage Lærdom og Kundskab. Nogle af Eder see den Tid som nær forestaaende, da I skulle drage bort herfra, — Andre byde vi idag for første Gang velkomne herinde. Men om end de Aar, I skulle tilbringe her, ere flere eller færre: Et er dog vist, at der skal komme den Tid, da Eders Plads ikke længer skal være her, da andre Steder og andre Gjerninger skulle vinke Eder: — der skal komme den Tid, da I skulle høste, hvad I her have saaget. Stiller Eder dette for Dø! Glemmer ikke, at der er sat Eder et Maal, som I her i Skolen skulle naae, dersom vi skulle kunne sende Eder bort herfra med Glæde og Haab — med den Glæde, at I her have udrettet, hvad der var givet Eder at udrette — og med det Haab, at I derved ville være dygtiggjorte til at opnaae ogsaa de høiere Maal, som Livet senere vil byde Eder at stræbe efter. Thi hvordan end den Stilling vil blive, i hvilken I senere skulle indtræde; og hvordan end de Vilkaar ville blive, under hvilke I skulle virke: altid kunne I dog vide dette, at

der vil kræves langt Mere af Eder, end vi kunne kræve, og at I ville faae langt flere og langt større Vansfeligheder at bekjæmpe, end de ere, der kunne møde Eder her. Skolen kræver, at I skulle modtage; Livet vil kræve, at I skulle virke selvstændig; Skolen tilbyder Eder mangfoldige Hjælpe-midler til at naae det Maal, den sætter for Eders Stræben; i Livet ville I selv komme til at afgjøre, ikke blot hvad I ville, men ogsaa, hvorledes I skulle opnaae det; Skolen stræber at udruste Eder med mangesidig Dygtighed; Livet vil kræve af Eder, at I skulle vide at anvende det, som I have lært at forstaae. I denne Betydning siger ogsaa et gammelt Ord: Vi lære for Livet, ikke for Skolen. Og naar dette er saaledes, da kunne I vist ogsaa indsee, at Ungdommen med Rette er at kalde Udsædens Tid, fordi den har en saadan Betydning for det følgende Liv, at hvad der i Ungdommen er opnaaet, bærer sin Frugt rigelig i de Aar, som følge efter, og hvad der i Ungdommen er forsmømt, det indhentes i den følgende Tid saare vanskelig og saare usfuldkomment. Derfor skulle I stræbe i Eders Skoletid at gjøre en saadan Udsæd, at I deraf kunne høste glade Frugter, naar de Aar komme, som vi pleie at kalde de modnere; I skulle stræbe at tilegne Eder den Sjælens Modenhed, der er lige langt fra den slaviske Tilbedelse af det Forældede, blot fordi det har gammel Bane og gammelt Misbrug at støtte sig til, — og lige saa langt fra den umodne og selvfloge Ubesindighed, der vil dømme, hvad den ikke forstaaer, — fuldkaste, hvad den ikke kan erstatte, — nedbryde, hvad den ikke kan opbygge. Til at kunne forstaae og bedømme Livets forskjellige Forhold, og til at kunne finde sig tilrette deri hører en Indsigt, som maa været forenet med Grundighed og Dygtighed, — og til at kunne virke med Held i hvilkensomhelst

Stilling hører en ægte Dannelse, som uden at prunke med forfængelig Glimmer veed at stille Skallen fra Kjærnen, det nægte Metal fra det rene Guld. Til saadan ægte Dannelse og Dygtighed skulle I lægge Grunden i Eders Ungdomsaaar, og paa den Grundvold, der er lagt, skulle I siden bygge videre. Derfor kalder jeg Eders Skolegang en Udsædens Tid; thi det skal ogsaa opfyldes paa Eder, at „hvad et Menneske saaer, det skal han ogsaa høste.“

Men dersom vi alene betragtede denne Side af Sagen, vilde det jo synes, som om man skulde ansee Ungdommens Tid og de Aar, der hengaae med at erhverve sig Kundskabens Skatte, for en fattig og glædeløs Tid, der kun kunde udholdes ved Tanken om, at det dog engang vilde blive bedre, — engang i Fremtiden, naar Høstens Tid endelig kom. En saadan Betragtning indeholder en sørgelig Misforstaelse, og dog er den maaskee ikke ganske sjelden. Men det gaaer sandelig slet ikke an saaledes at ville adskille Arbejde fra Hvile, Virksomhed fra Betsignelse, Udsæd fra Høst. Der er ingen Dag i et Menneskes Liv, som ikke skal være en Udsædens Tid; men der er heller ingen Dag, som ikke skal have Høstens Glæde. Vistnok er det sandt og vist og vi hverken kunne eller ville fordølge det, at Veien til Videnskab og Kundskab Helligdomme er lang og besværlig og kraver fortsat og stadig Anstrængelse; men paa den anden Side bærer ogsaa det Arbejde, som sigter til Aandens Udvikling og Dannelse, sin store Løn i sig selv, og Kundskabens og Indsigtens Skatte bære hurtige og rige Renter. Denne Sandhed skulle ogsaa I erkende allerede i Eders Skolegang, naar I arbejde med den rette Vyst og det rette Sind; da skulle I visseelig fornemme, at den gode Udsæd ikke længe vil lade vente paa sin Høst. Men denne Erfaring gjøres ogsaa kun af dem,

som arbejde med det rette Sind, det vil sige, med det glade Mod, som ikke lader sig affstrække af en modende Hindring — med den Utholdenhed, som veed at overvinde den, — og med det fric og freidige Sind, der glæder sig ved at have overvundet den. Thi dersom Nogen gjør sin Pligt, men gjør den med et uwilligt og fortrædeligt Sind, da har han kun gjort den halvt. Men den, som arbejder med Lyst, arbejder dobbelt, og han fornemmer Høstens Glæde under Arbeidets Alvor og Moie.

Men Eders Arbeide, mine unge Venner! vil ikke kunne have den rette Fremgang, eller bringe Eder nogen ret Glæde og Belsignelse, dersom I ikke arbejde med et fremt og christeligt Sind. Thi om end et Menneske samlede sig al Wiisdoms Skatte og øste af den jordiske Kundskabs herlige Kilder, — men manglede den fromme Barnetro, der ene giver Fryd og Fred og Hjertensglæde, og aabner Udgang til Guds Rige — en Saadan vilde jeg ligne ved en Frugt, skøn og herlig at see til; men i det Indre gnavede en Orm og arbejdede paa Tilintetgjørelsens Gjærning og Frugten fordærvedes hurtig. Den jordiske Kundskab alene kan vel gjøre et Menneske rigt og anseet og mægtigt, men kan ikke gjøre ham lykkelig, — den kan vel bringe ham vidt frem i Verden, men giver ham ingen indre Fred. Derfor siger ogsaa den hellige Skrift, at Gudsfrygt er Begyndelsen til Wiisdom. O! begynder ogsaa I derfra. Man siger, at et Menneskes Tro er en Sag mellem Gud og ham selv, og dette er baade vist og sandt, og derfor skulle vi vogte os for at dømmen Nogen; men Bantro det er en slem Sag at have med den Alvidende; vogter Eder derfor! Bantro — det er Sjælens værste Ureenhed og Gift og Fordærvelse. Derfor siger jeg: vogter Eder derfor! Og naar I da gaac herop til denne Skole til Eders daglige

Gjerning, da er der Noget, som I skulle medbringe, hvis I ikke hellere skulde være blevne borte: det er et villigt Sind, som gjerne vil arbejde, — et trofast og ærligt Sind, som ikke bliver træt — og et fromt Sind, som elsker det Gode og holder sig langt borte fra alt Ondt. Dersom I komme til os med dette smukke Sindelag, da kunne I troe mine Ord, at I baade skulle komme og gaae med Glæde; thi da skal Eders Gjerning være velsignet, saa at I arbejde ikke blot for Skolen, men for Livet, — ikke blot for det jordiske Liv, men ogsaa for det evige. Og det skal være Eder vitterligt af egen Erfaring, at „hvad et Menneske saaer, det skal han ogsaa høste.“

Guds Belsignelse være med denne Skole og med den Gjerning, som steer herinde. Guds Belsignelse være med vor Konge og hans Huus. Herren holde sin beskjærmende Haand over vort Fædreland og tilintetgjøre de onde Raad, som troloft Forræderi har opspundet og fremmed Vold hjulpet til at udføre. Vi give vor Sag i Herrens Haand; han er vor Hjælper; han være med os i alle Ting!

Hertil foiede Rector, efter Dplæsningen af Examens Udfald og Beskjendtgjørelsen af Translocationen, følgende Ord:

I det jeg bringer Disciplenes Tak til Lærerne, og vor, Lærernes, Tak til enhver Discipel, som har glædet os ved god Dpforsel og redelig Stræben, opsende vi vore Bønner til ham, fra hvem enhver god Gjerning og enhver fuldkommen Gjerning kommer. Vi have ofte før fra dette Sted bedet til ham for Konge og Fædreland, og naar vi i Dag gjentage vore Bønner, saaer dette ved Diebliffets Vilkaar en dybere Betydning, en Betydning som sikkerligen soles og fattedes af

Enhver, selv den yngste, af dem som ere her tilstede. Gud velsigne og bevare Kongen og hans Raad til at løse den svære Opgave, som Tidens tunge Medfør har forelagt dem, saaledes at det bliver til Held og Velsignelse for vort kjære Fædreland. Han knuse Fjædslernes og Meenedernes Raad og lade dem høste Lon efter den Sæd, de have udsaaet. Thi det vide vi, at Vogn og Meened, Fjædsleri og Oprør ogsaa bærer sin Frugt, og den er Skændsel og Vanære for Samtid og Fremtid. De have besudlet deres Ridderstald med Pletter, der aldrig ville kunne udvættes, saalænge der er Forskiel paa Sandhed og Vogn, om end Boddelen tusinde Gange sonderbryder det og brænder det til Aske og spreder den til Verdens 4 Hjørner; thi dog vil Verden erindre hvad de have øvet og knyttet Fjædslernavnet til deres Minde. Hvergang deres ufødte Slægter træde frem for det Sted, hvor deres Skjold hang i Vaabenhallen blandt ærlige og hæderlige Mænds, skal Faderen pege paa det tomme Sted og sige til sin Søn: dette er til Minde om en Landsfjædsler; og en retfærdig Gud skal paa hiin Dag forelægge dem de sorte Blade af deres Regnskabsbog, og kræve af dem alt det Blod, der er rundet, kræve af dem de Taarer som Forældre og Hustruer og Brude have fældet for Krigens blodige Offer — og de skulle bæve og sonderknuste synke i Støvet. Dette er Vognens og Syndens Frugt!

Den almægtige Gud tage i sin Baretægt Danmarks Sømmel, der have kæmpet med Væde mod tidobbelt Overmagt. Han gyde sin Balsom i de Saar som bløde og afdørre de Taarer som rinde for de Kjære, som saamange have mistet paa Krigens blodige Mark; han skænke de Sorgende Trost og Styrke til at bære med Taalmod det tunge Offer. Han lade Danmark fremstaae fornyet og frastigt af den ulige

Kamp, og velsigne enhver Mand, hoi eller lav, i sin lovsige Bestilling og ærlige Stræben. Han lade alle gode Kræfter trives og udvikles, og finde et heldbringende Maal for deres Virksomhed. Han skjænke ogsaa vor Stræben sin Velsignelse, at Skolen maa opdrage dygtige og retsindige Fostersønner, der engang kunne kæmpe med Ære som jevnbyrdige i de Rækker, der danne en tæt Phalanx til Forsvar for Ret og for Sandhed. Han lade det kjendes ogsaa paa os, at enhver ærlig og redelig Stræben har sin Løn, og Alt hvad der lever og rores og aander, lever i ham, i ham alene. Amen!

Andre Fester af mere privat Natur have været det aarlige Skolebal d. 24. November, en dramatisk Forestilling strax efter Juleferien, der blev gjentaget 8 Dage senere i et veldædigt Diemed, og en Skovtour til Eremitagen den 25de Juni. Rector og Lærere deltog som sædvanligt ved disse Feiligheder i Ungdommens Glæder.

Schema over den offentlige Examen i Frederiksborg lærde Skole i Aaret 1840.

Tirsdagen den 24 Juli.

- kl. 8. VI og V Cl. latinff Stil, IV—I Cl. dansk Stil. Ke. Pa. Bo. Po. Lev.
 „ 12. IV—I Cl. mathematiffe Opgaver og Regning. Pa. D. Reinh.
 „ 3. VI og V Cl. dansk Stil. Ke. Lev.
 „ 5. IV og III Cl. latinff Stil. Reinh. Bo.

Onsdagen den 25 Juli.

- Kl. 8. VI Cl. Latin. D. Keinh. F.
 " 12. V Cl. Fransk og III Cl. Latin. Be. Lev. F.
 " 5. I og II Cl. Tydsk. Lev. Lo. F.
 " 8. I og II Cl. Religion. Rich. Ko. Bo.
 " 12. IV Cl. Naturhistorie. Rich. Lo. La.
 " 3. VI og V Cl. mathematiske Opgaver. La. D. Keinh.

Torsdagen den 26 Juli.

- Kl. 8. VI Cl. Græsk. D. Lev. F.
 " 12. IV Cl. Latin. D. Lev. F.
 " 5. IV Cl. Historie og Geographi. Keinh. Ko. F.
 " 8. I og II Cl. Historie og Geographi. Lo. Ko. Bo.
 " 12. V og III Cl. Religion. Rich. Ko. Bo.
 " 5. V og III Cl. Naturhistorie. Rich. Lo. La.

Fredagen den 27 Juli.

- Kl. 8. IV Cl. Fransk og Tydsk. Bo. Lo. F.
 " 12. V Cl. Latin og Græsk. Keinh. D. F.
 " 5. V og III Cl. Tydsk. Lo. Lev. F.
 " 8. VI Cl. Mathematik. La. D. Keinh.
 " 12. IV Cl. Religion. Rich. Ko. Be.
 " 5. VI. Cl. Physik. La. D. Rich.

Lørdagen den 28 Juli.

- Kl. 8. VI Cl. Fransk og Tydsk. Bo. Lo. F.
 " 12. I og II Cl. Dansk. Lev. Keinh. F.
 " 5. III—I Cl. Fransk. Bo. Lev. F.
 " 8. V og III Cl. Mathematik. La. D. Keinh.
 " 12. VI Cl. Religion. Rich. Ko. Bo.
 " 5. VI Cl. Naturhistorie. Rich. Lo. La.

Mandagen den 30 Juli.

- Kl. 8. VI Cl. Historie og Geographi. Ko. Lev. F.
 " 12. V og III Cl. Historie og Geographi. Ko. Po. F.
 " 5. IV Cl. Græsk. Keinh. Lev. F.
 " 8. II og I Naturhistorie. Rich. Po. Va.
 " 12. IV Cl. Mathematik. Va. D. Keinh.
 " 5. VI Cl. Hebraisk. Ko. D. Vo.

Tiden til Afgangseramen (2den Deel for VII Cl., 1ste Deel for de Disciple som have været 2 Aar i VI Cl.) er endnu ikke bestemt. Den skal anordningsmæssigt holdes i September Maaned, og man vil bestræbe sig for, saasnart Tiden er bestemt, da at bringe det til offentlig Kundskab.

Tirsdagen den 31 Juli, til en Tid som nærmere vil blive bestemt, bekendtgjøres Examen's Udfald for Disciplene. Lovsdagen den 1 September Kl. 8 holdes Proven over de nyannævnede Disciple. Mandagen den 3 September Kl. 10 foretages Translocationen og Tirsdagen den 4 September tager Underviisningen for det nye Skoleaar sin Begyndelse.

Disciplenes Fædre og Børgere samt andre Skolens Velnydere intbydes herved til at bære den mundtlige Examen og Translocationen samt Afgangseramen med deres Navarelse.

Frederiksborg den 1 Juli 1849.

H. M. Flemmer.